

„Katyńczycy”

ZE SKOMIELNEJ BIAŁEJ

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie

ul. Stefana Czarnieckiego 3, 30-536 Kraków

tel. 12 297 77 01

oddzial.krakow@ipn.gov.pl

Dyrektor Oddziału: dr hab. Filip Musiał

Centrum Edukacyjne IPN „Przystanek Historia” w Krakowie

ul. Stefana Czarnieckiego 3, 30-536 Kraków

Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej IPN

Naczelnik OBEN: Michał Masłowski, tel. 12 297 77 40

oben.krakow@ipn.gov.pl

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN

Naczelnik OBBH: dr hab. Cecylia Kuta, tel. 12 297 77 60

obbh.krakow@ipn.gov.pl

Oddziałowe Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN

Naczelnik OBUWiM: dr Maciej Korkuć, tel. 12 297 77 30

obuwim.krakow@ipn.gov.pl

Wieloosobowe Stanowisko ds. Poszukiwań i Identyfikacji IPN

dr Dawid Golik, tel. 12 297 77 60

obpi.krakow@ipn.gov.pl

Oddziałowe Archiwum IPN

Siedziba: pl. M. Skulimowskiego 1, 31-020 Wieliczka

tel. 12 289 14 00

fax 12 289 14 01

Naczelnik OA: Rafał Dyrzcz

Czytelnia Akt Jawnych w wielickiej siedzibie Oddziałowego Archiwum IPN w Krakowie czynna jest w poniedziałki, środy i piątki w godzinach od 8¹⁵ do 15³⁰, we wtorki i czwartki w godzinach od 8¹⁵ do 17⁴⁵.

Oddziałowe Biuro Lustracyjne

Siedziba: ul. Reformacka 3 (piętro II), 31-012 Kraków

Adres do korespondencji: ul. Stefana Czarnieckiego 3, 30-536 Kraków

Naczelnik OBL: prok. Piotr Stawowy

Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN

Siedziba: ul. Reformacka 3, 31-012 Kraków

Naczelnik OKŚZpNP: prok. Waldemar Szwieć

www.krakow.ipn.gov.pl

 www.facebook.com/IPNKrakow/

**„KATYŃCZYCY”
ZE SKOMIELNEJ BIAŁEJ**

„KATYŃCZYCY” ZE SKOMIELNEJ BIAŁEJ

**pod redakcją
Moniki Komanieckiej-Łyp**

Kraków 2024

Recenzent

dr Mateusz Zemla

Projekt okładki i skład

Libron

Opracowanie redakcyjne

Piotr Budny

Zdjęcia na okładce

Andrzej Wólczyński (Zbiory Andrzeja syna i Haliny Wólczyńskich),
ppłk Wojciech Stanisław Wójcik (CAW), Posterunkowy Józef Łopata
(Zbiory Haliny Sobczak), Centralna Szkoła Policji Państwowej w Mostach
Wielkich – posterunkowy Józef Łopata w otoczeniu kolegów przy budce
wartowniczej (Zbiory Haliny Sobczak)

ISBN 978-83-973976-4-4

© Copyright

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu & Monika Komaniecka-Łyp

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
ANDRZEJ MASŁOWSKI	
Katyń–Charków–Miednoje 1940	9
JACEK KOZAK	
Wojciech Wójcik – legionista i podpułkownik Korpusu Ochrony Pogranicza	31
ANDRZEJ MASŁOWSKI	
Porucznik Andrzej Wólczyński i losy jego rodziny na zesłaniu w Kazachstanie	49
ANDRZEJ MASŁOWSKI	
Józef Łopata – posterunkowy Policji Państwowej	69
Tablica upamiętniająca „katyńców” ze Skomielnej Białej	89
Bibliografia	93
Wykaz skrótów	99
Indeks nazwisk	101
Spis fotografii	105
Nota edytorska	109
Informacje o autorach	111

WSTĘP

Zbrodnia Katyńska odcisnęła swoje piętno na historii narodu polskiego. Rozstrzelanie przez Sowieców wiosną 1940 r. oficerów Wojska Polskiego, policjantów Policji Państwowej i żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza, pojmanych przez nich we wrześniu 1939 r., było niewyobrażalną stratą. Polska utraciła nie tylko kadrę dowódczą swej armii, ale zarazem wykształconą elitę, w oparciu o którą mogła się odrodzić przyszła państwowość. Wobec rodzin zamordowanych zastosowano poważne represje. Większość z nich została zmuszona przez NKWD do opuszczenia swoich miejsc zamieszkania i wywieziona do Kazachstanu w ramach tzw. drugiej deportacji w połowie kwietnia 1940 r.

Tragizm pokolenia, które we wrześniu 1939 r. musiało się zmierzyć z podwójnym atakiem Rzeszy Niemieckiej i Związku Sowieckiego, jak w soczewce odbija się w losach trzech żołnierzy – „katyńczyków” związanych ze Skomielną Białą. Pierwszy z nich to por. Andrzej Wólczyński, żołnierz 78. pułku piechoty strzelców śluczych w Baranowiczach, mąż długoletniej nauczycielki, kierowniczk i dyrektorki Szkoły Podstawowej im. Władysława Orkana w Skomielnej Białej. Przebywał on w obozie specjalnym NKWD w Kozielsku. Zginął w Katyniu, a jego żona wraz z synem zostali zesłani do Kazachstanu. Drugi to ppłk Wojciech Wójcik, legionista i dowódca 1. pułku Korpusu Ochrony Pogranicza, który na początku września 1939 r. walczył w Skomielnej Białej. Trafił do obozu specjalnego NKWD w Starobielsku, a wiosną 1940 r. został rozstrzelany w Charkowie. Trzeci to Józef Łopata, posterunkowy Policji Państwowej, pochodzący ze Skomielnej Białej.

Osadzony w obozie w Ostaszkowie, został zamordowany w Kalininie, a jego szczątki odnaleziono w Miednoje.

„Katyńczycy” ze Skomielnej Białej są przykładem obywatelskiego zaangażowania w obronę Ojczyzny w czasie wojny, a w okresie pokoju – w życie lokalnej społeczności. Oddali za Ojczyznę swój największy dar – życie. Ofiara ta stała się drogowskazem dla przyszłych pokoleń, którym przyszło walczyć o wolną i niepodległą Polskę.

Monika Komaniecka-Łyp

Andrzej Masłowski

KATYŃ-CHARKÓW-MIEDNOJE 1940

W życiu każdego narodu są wydarzenia, które mają wpływ na losy przyszłych pokoleń. Dla narodu polskiego bolesnym doświadczeniem była Zbrodnia Katyńska. Tym mianem określamy wszystkie miejsca sowieckich zbrodni, w których NKWD na rozkaz Stalina i Biura Politycznego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) zamordował w 1940 r. około 22 tys. obywateli II Rzeczypospolitej. Wśród nich byli – oprócz zawodowych żołnierzy Wojska Polskiego, funkcjonariuszy Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP), żandarmerii, Policji Państwowej – także nauczyciele, księża i lekarze, inżynierowie, ziemianie, osadnicy wojskowi oraz koloniści, którzy otrzymali bądź kupili ziemie na Kresach II Rzeczypospolitej.

Polskich oficerów pojmanych przez Sowieców we wrześniu 1939 r. spotkał tragiczny los. „Zabijano ich – wcześniej skrępowanych – strzałem w tył głowy. Tak by krwi było mało. Później – ciągle z orłami na guzikach mundurów – kładziono w głębokich dołach. Tu, w Katyniu takich śmierci było cztery tysiące czterysta. [...] z woli Stalina, na rozkaz najwyższych władz Związku Sowieckiego: Biura Politycznego WKP(b). Decyzja zapada 5 marca 1940, na wniosek Ławrentija Berii: rozstrzelać! W uzasadnieniu wniosku

czytamy: »to zatwardziali, nie rokujący poprawy wrogowie władzy sowieckiej«¹.

Wymordowanie polskiej inteligencji było niepowetowaną stratą dla narodu i państwa polskiego. „Po roku 1945 Polska istnieje, ale bez niepodległości. Z narzuconym ustrojem. Próbuje się też zafałszować naszą pamięć o polskiej historii i polskiej tożsamości. Ważną częścią tej próby fałszerstwa było kłamstwo katyńskie. Historycy nazywają je wręcz kłamstwem założycielskim PRL. Obowiązuje od roku 1943. [...] Świat miał się nigdy nie dowiedzieć. Rodzinom ofiar odebrano prawo do publicznej żałoby, do opłakania i godnego upamiętnienia najbliższych. Po stronie kłamstwa stoi potęga totalitarnego imperium, stoi aparat władzy polskich komunistów”².

Guziki

Pamięci kapitana Edwarda Herberta

Tylko guziki nieugięte
przetrwały śmierć świadkowie zbrodni
z głębin wychodzą na powierzchnię
jedyne pomniki na ich grobie

są aby świadczyć Bóg policzy
i ulituje się nad nimi
lecz jak zmartwychwstać mają ciałem
kiedy są lepką częścią ziemi

przeleciał ptak przepląta obłok
upada liść kiełkuje ślaz

¹ Przemówienie pt. „Wolność i Prawda”, które prezydent Lech Kaczyński miał wygłosić 10 IV 2010 r. na Polskim Cmentarzu Wojennym w Katyniu, podczas uroczystości z okazji siedemdziesiątej rocznicy Zbrodni Katyńskiej, „Rzeczpospolita”, 17 IV 2010 r. Przypisy do artykułu *Katyni – Charków – Miednoje 1940* opracowała Monika Komaniecka-Łyp.

² *Ibidem*.

i cisza jest na wysokościach
i dymi mgłą katyński las

tylko guziki nieugięte
potężny głos zamilkłych chórów
tylko guziki nieugięte
guziki z płaszczy i mundurów⁵

Zbigniew Herbert

Rozbiór II Rzeczypospolitej dokonany przez jej sąsiadów, przypieczętowany traktatami zawartymi w sierpniu i wrześniu 1939 r., pociągnął za sobą lawinę zmian terytorialnych w Europie Środkowo-Wschodniej. Niemiecka III Rzesza pomimo dominacji militarnej i posiadania sprawnej maszyny wojennej nie była największym zdobywcą w tym czasie. Przełom lat 1939–1940 przyniósł wielkie zdobycze terytorialne pozostającemu oficjalnie na uboczu imperialistycznego konfliktu, „miłującemu pokój, pierwszemu państwu robotników i chłopów” – Związkowi Sowieckiemu. Wraz z upadkiem Polski runął ład europejski. W orbitę sowieckich wpływów dostały się Litwa, Łotwa i Estonia. Finlandia pomimo strat terytorialnych uniknęła ich losu dzięki heroicznej obronie, niezłomnej postawie wojska i rządu z marsz. Carlem Gustafem Mannerheimem na czele. Od Rumunii Sowieci oderwali Besarabię.

Uderzając na Polskę 17 września 1939 r., Sowiecka Robotniczo-Chłopska Czerwona Armia (RKKA) wzięła do niewoli około 230 tys. polskich wojskowych. Większość szeregowych zwolniono do domów, a oficerów, żołnierzy KOP, policjantów, żandarmów przekazano do obozów specjalnych NKWD. Związek Sowiecki przekazując

⁵ Z. Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, wyd. 2, Wrocław 2023, s. 589–590.

polskich wojskowych pod nadzór policji politycznej – NKWD, złamał prawo międzynarodowe dotyczące traktowania jeńców wojennych⁴.

Fot. 1. Ciało oficera Wojska Polskiego wydobyte z katyńskiego dołu śmierci w trakcie ekshumacji w 1943 r. Archiwum IPN

Polscy oficerowie (około 14 tys.) zostali przewiezieni do obozów specjalnych NKWD w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. Informacje na temat warunków w obozach przekazali jeńcy, którzy w nich przebywali i uniknęli śmierci. Wśród nich byli: w Kozielsku – cudem ocalały z transportu do Lasu Katyńskiego Stanisław Swianiewicz⁵, w Starobielsku – Jan Czapski i Bronisław Młynarski⁶,

⁴ Były to konwencja haska z 18 X 1907 r. oraz konwencja z 27 VII 1929 r. dotycząca traktowania jeńców wojennych, podpisana w Genewie. Zob. Z. Galicki, *Zbrodnie przeciwko jeńcom wojennym w świetle prawa międzynarodowego (ze szczególnym uwzględnieniem jeńców polskich w Związku Sowieckim)* [w:] *Zbrodnia Katyńska. Droga do prawdy*, red. M. Tarczyński, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2, s. 400–410.

⁵ S. Swianiewicz, *W cieniu Katynia*, Warszawa 1990; *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, z przedmową J. Zawodnego, wyd. 2 rozszerzone, Paris–Warszawa 1990.

⁶ J. Czapski, *Wspomnienia starobielskie* [w:] J. Czapski, *Na nieludzkiej ziemi*, Warszawa 1990; B. Gałek, *Starobielsk. Obóz jeniecki NKWD, wrzesień 1939–maj 1940*, Warszawa 2014; B. Młynarski, *W niewoli sowieckiej*, Łomianki 2011.

w Ostaszkowie – Jan Bober⁷. Obozy te znajdowały się na terenie dawnych, opuszczonych klasztorów, wykorzystywanych wcześniej jako koszary lub więzienie. We wszystkich warunki były bardzo trudne: panowało przeludnienie, zimno i brakowało żywności.

Jeńcy poddani zostali szczegółowemu śledztwu prowadzonemu przez sowiecką policję polityczną. Jego celem było zdobycie informacji nie tylko natury wojskowej, ale przede wszystkim politycznej, zawodowej i społecznej. W oczach przesłuchujących funkcjonariuszy NKWD całe dotychczasowe życie polskich oficerów było pasmem przestępstw przeciwko klasie robotniczej i państwu sowieckiemu, m.in. posiadanie majątku, praca zawodowa na eksponowanym stanowisku, odbycie studiów za granicą, przynależność do partii politycznej, stowarzyszenia społecznego, a nawet sportowego, służba w wojsku II Rzeczypospolitej, udział w I wojnie światowej, w wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919–1921 oraz w wojnie w 1939 r. Oficerom założono teczki personalne, w których gromadzono informacje uzyskane w trakcie przesłuchań, otrzymane od zorganizowanej w obozach sieci agenturalnej oraz zdobyte w miejscu ich zamieszkania przez terenowe oddziały NKWD na obszarze kontrolowanym przez Sowietów⁸. Fenomenem „prawa sowieckiego” było jego działanie wstecz, toteż jeńców oskarżano nie o czyny popełniane po 17 września 1939 r., lecz o to, co uczynili przed tą datą, działając na terytorium II Rzeczypospolitej. W trakcie prowadzonych „badań” funkcjonariusze NKWD nie stosowali tortur – co było codzienną praktyką działania wobec więźniów gułagów – ale wszelkie formy nacisku psychicznego. Próbowali pozyskać do współpracy jak największe grono oficerów, lecz ich sukcesy ograniczyły się do nielicznych sympatyków „czerwonego kącika”, czyli ludzi, którzy deklarowali swoje prosowieckie nastawienie i komunizujące poglądy oraz chęć pozostania w Związku Sowieckim. Władze NKWD zamierzały wykorzystać ich w przyszłości.

⁷ J. Bober, *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, oprac. K. Halicki, Łódź 2016.

⁸ S. Jacyński, *Ocaleni od zagłady. Losy oficerów polskich ocalałych z masakry katyńskiej*, Warszawa 2012, s. 72–76.

Los polskich jeńców przetrzymywanych w trzech obozach specjalnych został przesądzony na przełomie 1939 i 1940 r. Postawa, jaką reprezentowali, nie pozostawiała wątpliwości, że są ludźmi, którzy nigdy nie pogodzą się z utratą niepodległości przez Polskę oraz nie podejmą współpracy z sowieckim zaborcą (poza nielicznymi wyjątkami). Część jeńców na podstawie zebranych „dowodów winy” skierowano do więzień NKWD – mieli tam być poddani dalszemu, bardziej szczegółowemu śledztwu. Losy pozostałych ważyły się. Przygotowywano w ścisłej tajemnicy akcję „rozładowania obozów”.

5 marca 1940 r. Biuro Polityczne KC WKP(b) podjęło uchwałę o rozstrzelaniu polskich jeńców wojennych przebywających w obozach specjalnych NKWD w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, a także polskich więźniów przetrzymywanych w więzieniach NKWD na obszarze wschodnich województw II Rzeczypospolitej, nazywanych przez Sowietów Zachodnią Białorusią i Zachodnią Ukrainą. „Biorąc pod uwagę, że wszyscy oni są zatwardziałymi, nierokującymi poprawy wojagami władzy radzieckiej, NKWD ZSRR uważa za niezbędne:

I. Polecieć NKWD ZSRR:

- 1) sprawy znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14 700 osób, byłych polskich oficerów, urzędników, obszarników, policjantów, agentów wywiadu, żandarmów, osadników i służby więziennej,
- 2) jak też sprawy aresztowanych i znajdujących się w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11 000 osób, członków różnorodnych k[ontr]r[ewolucyjnych] organizacji, byłych obszarników, fabrykantów, byłych polskich oficerów, urzędników i uciekinierów – rozpatrzyć w trybie specjalnym, z zastosowaniem wobec nich najwyższego wymiaru kary – rozstrzelanie.

II. Sprawy rozpatrzyć bez wzywania aresztowanych i bez przedstawiania zarzutów, decyzji o zakończeniu śledztwa i aktu oskarżenia.⁹

⁹ Notatka Ławrientija Berii do Józefa Stalina z propozycją wymordowania polskich jeńców wojennych, Moskwa, 5 III 1940 r. [w:] *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 1: *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny, sierpień 1939–marzec 1940*, red. A. Gieysztor *et al.*, oprac. W. Materski *et al.*, Warszawa 1995, s. 469–475.

Fot. 2. Masowy grób polskich oficerów, ofiar NKWD, otwarty w trakcie ekshumacji w 1943 r. Archiwum IPN

Powodów podjęcia decyzji o wymordowaniu polskich jeńców było kilka. W 1920 r. Wojsko Polskie zadało klęskę armii bolszewików w bitwie pod Warszawą, powstrzymując jej pochód na zachód Europy. Odrodzona po 123 latach niewoli Polska była kontynuatką tradycji I Rzeczypospolitej, z całym jej przywiązaniem do kultury zachodnioeuropejskiej i chrześcijańskiej, stąd też władcy Kremla traktowali ją jako odwiecznego wroga. Nie bez znaczenia były również osobiste urazy Stalina, który był przewodniczącym Rewolucyjnej Rady Wojennej Frontu Południowo-Zachodniego podczas wojny w latach 1919–1921, zbrodnia ta była więc odwetem za gorycz klęski i upokorzenie. Pozbycie się przedstawicieli elit II RP miało pozbawić społeczeństwo polskie kadry przywódczej i zapobiec działaniu na rzecz odrodzenia polskiej państwowości. W niedalekiej przyszłości Sowietci zastąpili ich swoimi ludźmi, dzięki którym doprowadzili do wasalizacji Polski¹⁰.

¹⁰ S. Jacyński, *Ocaleni od zagłady...*, s. 91–94; A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010, s. 120–126.

Na opanowanych terenach Sowietów zaprowadzili swoiście pojętą „sprawiedliwość ludową”. Wschodnie tereny II Rzeczypospolitej, czyli Zachodnia Białoruś i Zachodnia Ukraina, na „prośbę” wybranych tam „w wolnych wyborach” przedstawicieli ludu włączone zostały w skład Związku Sowieckiego. Wobec Polaków na tych terenach zastosowano represje. Rodziny, których ojcowie i synowie byli jeńcami w obozach specjalnych NKWD, stały się ofiarami zsyłki. Pierwsza masowa deportacja ludności polskiej (jednocześnie na Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainie) nastąpiła 10 lutego 1940 r. Przeprowadzono ją w zimie, w siarczystym mrozie. Objęła osadników wojskowych, kolonistów, urzędników państwowych, leśników oraz pracowników PKP. Zesłańcy trafili do północnych obwodów Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej i choć byli traktowani jako „specprzesiedleńcy – osadnicy”, to jednak trafili do rejonów, gdzie warunki atmosferyczne i praca ponad siły, przeważnie przy wyrębie lasu, powodowała wśród nich bardzo wysoką śmiertelność¹¹.

Do tej grupy deportowanych należała rodzina Węglarzów, która sprzedawszy swoje gospodarstwo w Skomielnej Białej, osiedliła się w Chladowie. „Była to rodzina, która przed rokiem opuściła Skomielną Białą, kupiwszy gospodarstwo na wschodzie; można tam było nabyć pierwszorzędną ziemię z parcelowanych majątków ziemskich. Koloniści otrzymywali gotowe domy i pomoc w zagospodarowaniu się. Węglarzów z Chladowa wywieźli Rosjanie – tak jak w ogóle wszystkich kolonistów i przyjezdnych w głąb Rosji. Łopatowie mieli wiadomości o nich – „złe wiadomości, podobno wszyscy wymarli”¹². Podobny los spotkał pochodzącą z Olszówki rodzinę Knochów. Knochowie także wyjechali na wschód, gdzie w województwie lwowskim kupili gospodarstwo w okolicy miasteczka Kochawina, w powiecie Stryj. Niedługo dane im było cieszyć się nowym nabytkiem: jako

¹¹ S. Ciesielski, G. Hryciuk, A. Srebrakowski, *Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim*, Toruń 2003; E. Kowalska, *Przeżyć, aby wrócić! Polscy zesłańcy lat 1940–1941 w ZSRR i ich losy do roku 1946*, Warszawa 1998, s. 76–87.

¹² M. Zawadzka, *Kronika Skomielnej Białej, Skomielna Biała 1970*, mps w zbiorach autora, s. 15–17.

Fot. 3. Niemiecki plakat propagandowy przedstawiający mordowanie polskich jeńców w Lesie Katyńskim. Archiwum IPN

koloniści i „kułacy” – wrogowie władzy sowieckiej – zostali deportowani w północne rejony sowieckiej Rosji i tam ślad po nich zaginął¹³.

Wiosną 1940 r. Sowieci rozpoczęli „rozładowywanie” obozów specjalnych. Transporty oficerów z Kozielska trwały od 3 kwietnia do 12 maja 1940 r. Jeńcy przewożeni byli koleją do stacji Gniezdowo, a stamtąd autobusami z zamalowanymi wapnem szybami, czyli „czarnymi woronami”, w głąb lasu w pobliżu miejscowości Katyń, do „letniska” – willi NKWD, gdzie ich mordowano. Zwłoki transportowano następnie do dołów śmierci. Część oficerów została rozstrzelana nad dołami i w dołach w Lesie Katyńskim, o czym świadczyły skrzepowane zwłoki. Łącznie rozstrzelano 4421 jeńców¹⁴.

Fot. 4. Płyty nagrobne w Lesie Katyńskim na Polskim Cmentarzu Wojennym. Zbiory Krystyny Samsonowskiej

¹³ Babka Rozalii Masłowskiej, Wiktoria, nosiła panieńskie nazwisko Kłowa; jej brat wyjechał do Kochawiny i tam w czasie II wojny światowej zaginął. Relacja Rozalii Masłowskiej, matki autora – w jego zbiorach.

¹⁴ J. Adamska, *Las Katyński w latach 1940–1943*, Warszawa 2021; A. Paul, *Katyń. Stalinowska masakra i tryumf prawdy*, tłum. Z. Kunert, Warszawa 2003, s. 103–116; *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów. Z przedmową Władysława Andersa*, Londyn 1982, s. 47–49.

5 kwietnia żołnierze NKWD zaczęli transportować oficerów polskich z obozu w Starobielsku. Przewożono ich koleją do stacji w Charkowie, a stamtąd samochodami więziennymi, tzw. tiuremkami, po 15 osób do wewnętrznego więzienia NKWD przy ul. Dzierżyńskiego. W piwnicy budynku sprawdzano tożsamość jeńców, krępowano im ręce, a w następnym pomieszczeniu zabijano ich z zaskoczenia strzałem w kark, na wysokości trzeciego kręgu szyjnego. Ciała były grzebane na terenie sanatorium NKWD w Parku Leśnym w Piatichatkach, odległego o 1,5 km od Charkowa. Do 12 maja 1940 r. rozstrzelano 3820 oficerów¹⁵.

4 kwietnia rozpoczęło się wywożenie z obozu w Ostaszkowie przetrzymywanych tam oficerów Policji Państwowej, żandarmerii, Korpusu Ochrony Pogranicza i kontrwywiadu oraz pracowników wymiaru sprawiedliwości. Jeńcy transportowani byli koleją do Kalinina (obecnie Twer), gdzie w siedzibie NKWD dokonywano egzekucji. W piwnicach budynku sprawdzano tożsamość każdego jeńca, po czym zabijano go strzałem w potylicę. Do 16 maja 1940 r. rozstrzelano 6311 osób. Ciała przewożono do oddalonej o 32 km miejscowości Miednoje, gdzie na terenie ośrodka wypoczynkowego NKWD wrzucano je do wykopanych koparką, głębokich dołów¹⁶. Jednym z wykonawców morderstw w Kalininie był major bezpieczeństwa państwowego Wasilij Błochin, którego szef kalinińskiego NKWD Dmitrij Tokariew, zeznając w 1991 r. przed prokuratorem Anatolijem Jablokowem, opisał następująco: „Poszliśmy. To było już w pierwszy dzień. I wówczas zobaczyłem całą tę grozę. Po kilku minutach Błochin włożył specjalną odzież: brązową skórzaną pilotkę, długi skórzany brązowy fartuch, skórzane brązowe rękawice z mankietami powyżej łokci, szoferskie gogle. Na mnie zrobiło to wielkie wrażenie. Zobaczyłem kata!”¹⁷.

¹⁵ Charków. *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Ciesielski et al., red. J. Tucholski, Warszawa 2003; *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 2: *Zagłada, marzec–czerwiec 1940*, red. A. Gieysztor et al., Warszawa 1998, s. 475, 486, 489; J. Morawski, *Ślad kuli*, Warszawa–Londyn 1992, s. 96–97, 104–128.

¹⁶ M. Fałdowski, *Zagłada polskich policjantów więzionych w obozie specjalnym NKWD w Ostaszkowie*, Szczepno 2016; *Miednoje. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. 1–2, oprac. Z. Gajowniczek et al., red. G. Jakubowski, Warszawa 2006.

¹⁷ *Zeznanie Tokariewa, „Zeszyty Katyńskie”* 1994, nr 3, s. 5–71.

Fot. 5. Polski Cmentarz Wojenny w Charkowie-Piatichatkach.
Zbiory Krystyny Samsonowskiej

Zgodnie z decyzją z 5 marca 1940 r. zaczęto w kwietniu tego roku mordować osadzonych w więzieniach NKWD w Kijowie, Charkowie, Chersoniu, Mińsku i w innych miastach. Do lata 1940 r. zginęło łącznie około 7300 osób. Więźniowie z Kijowa pogrzebani zostali prawdopodobnie w podkijowskiej wsi Bykownia, gdzie spoczywa kilkadziesiąt ofiar NKWD różnych narodowości. Z kolei osoby z więzienia w Mińsku pochowano w lesie Kuropaty na przedmieściach tego miasta.

W czasie gdy mordowano polskich jeńców wojennych, ruszyła druga fala deportacji Polaków w głąb Związku Sowieckiego. Rozpoczęła się 13 kwietnia 1940 r. i była najbardziej masową operacją tego typu przeprowadzoną wobec obywateli II Rzeczypospolitej. Objęła głównie rodziny osób wcześniej aresztowanych, zamożniejszych chłopów, oficjalistów dworskich, służbę leśną, a przede wszystkim rodziny jeńców z Kozielska, Starobielska i Ostaszkowa. Przesiedlono wówczas do Kazachstanu 61 tys. ludzi, przeważnie kobiety, dzieci oraz osoby w podeszłym wieku, które nie były przygotowane do życia w prymitywnych warunkach i do ciężkiej pracy w gospodarstwach rolnych¹⁸. Wywieziono wtedy pochodzącą z Jordanowa, a zamieszkałą w Osowie Poleskiej Marię Wólczyńską, żonę porucznika Wojska Polskiego, jeńca obozu specjalnego w Kozielsku, Andrzeja Wólczyńskiego. Została ona zesłana do Kazachstanu razem z rocznym synem oraz będącą w zaawansowanej ciąży siostrą Wandą, która w czasie transportu, „gdzieś za Uralem” urodziła syna. Po przeszło sześciu latach tułaczki wszyscy powrócili w 1946 r. do Polski. Zsyłkę przetrwała także rodzina Franciszka i Anieli Łopatów, którzy pracowali w kołchozie, rąbali las nad Wołgą i wreszcie znaleźli się w Tadżykistanie, skąd Aniela wróciła

¹⁸ Dane liczbowe za: S. Ciesielski, W. Materski, A. Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Warszawa 2002, s. 14. Zob. także: S. Ciesielski, *Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946*, Wrocław 1997; J. Kurczab, *Ofiary dwóch totalitaryzmów. Losy rodzin katyńskich pod okupacją sowiecką i niemiecką*, Warszawa 2020; K. Łagojda, *Deportacja ludności polskiej w kwietniu 1940 r. w świetle dyrektyw NKWD i relacji wysiedlonych rodzin. Próba analizy porównawczej*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2015, nr 1, s. 303–321.

do kraju w 1946 r. Sam Franciszek Łopata przeszedł cały szlak bojowy 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki od Lenino do Berlina¹⁹.

Z trzech obozów specjalnych NKWD ocalała z pogromu tylko niewielka część polskich jeńców wojennych. Było ich 395, zostali oni umieszczeni w obozie w Juchnowie, określanym także mianem Pawliszczew Bor. W połowie czerwca 1940 r. przewieziono ich do obozu w Griazowcu. Około 100 z nich należało do „krasnego ugołka”, czyli „czerwonego kącika”, i deklarowało komunistyczne poglądy oraz chęć pozostania w ZSRS. Pod koniec sierpnia 1941 r. do obozu przybyła polsko-sowiecka komisja mobilizacyjna, która powoływała żołnierzy do polskiego wojska – armii gen. Władysława Andersa²⁰.

Pomimo ściśle tajnego charakteru „rozładowywania obozów specjalnych” Sowietom nie udało się utrzymać w tajemnicy masowej zbrodni wobec polskich jeńców wojennych. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. i błyskawicznym przesuwaniu się frontu na wschód pojawiły się możliwości penetrowania przez Polaków terenów na wschód od granicy polsko-sowieckiej z 1939 r.

Zbrodnia Katyńska nie została odkryta, gdyby nie postawa dwóch Rosjan mieszkających niedaleko Lasu Katyńskiego – Iwana Kriwoziercowa oraz Panufrego Kisielewa. Przekazali oni polskim robotnikom, którzy w ramach organizacji Todta pracowali w okolicach Smoleńska, informacje o grobach polskich oficerów w Lesie Katyńskim. Widział je m.in. Mieczysław Lisiecki w październiku 1941 r., wysłany do pracy niedaleko Smoleńska przez organizację Todta, gdzie był zatrudniony w Poznaniu. Kriwoziercow poinformował również okupujących tamte tereny Niemców o zbrodni przeciwko polskim jeńcom wojennym, a Kisielow wskazał miejsce ich pochówku. Z czasem sprawę przejęło Ministerstwo Propagandy III Rzeszy, a sprawa katyńska była szeroko nagłaśniana przez niemieckie media.

¹⁹ M. Zawadzka, *Kronika Skomielnej...*

²⁰ B. Janczak, *Obozy jenieckie w Griazowcu*, „Łambinowicki Rocznik Muzealny” 2016, t. 39, s. 31–39; *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 3: *Losy ocalałych, lipiec 1940–marzec 1943*, red. W. Materski *et al.*, Warszawa 2001, s. 127–130.

Fot. 6. Polski Cmentarz Wojenny w Miednoje. Zbiory Krystyny Samsonowskiej

Wiosną 1943 r. w lesie, gdzie pochowano zamordowanych przez NKWD Polaków, robotnicy kolejowi z tzw. Bauzugu – pociągu remontowego nr 2005 remontującego linię kolejową za frontem, postawili brzożowe krzyże w miejscach grobów wskazanych przez miejscową ludność rosyjską. W lutym 1943 r. wojskowe władze niemieckie rozpoczęły oficjalne badanie terenu wokół dawnej „willi NKWD” w lesie w Kozich Górach, przesłuchali także miejscowych Rosjan, świadków wydarzeń z tragicznych wiosennych dni w 1940 r. Raport tajnej żandarmerii polowej Wehrmachtu został przesłany do Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych.

29 marca 1943 r. Naczelne Dowództwo Wojsk Lądowych III Rzeszy wydało rozkaz rozkopania zbiorowych mogił, ustalenia liczby pochowanych w nich osób oraz okoliczności ich śmierci. Na teren Lasu Katyńskiego przybyła niemiecka komisja ekshumacyjna pod przewodnictwem prof. Gerharda Buhtza, dyrektora Instytutu Medycyny Sądowej i Kryminalistyki Uniwersytetu Wrocławskiego, a zarazem głównego lekarza sądowego przy szefie służby medycznej Grupy

Armii „Środek”. 11 kwietnia 1943 r. niemiecka agencja informacyjna Transocean rozpowszechniła informację o odkryciu w Lesie Katyńskim ciał polskich oficerów wziętych do niewoli przez Armię Czerwoną we wrześniu i październiku 1939 r. i zamordowanych strzałem z broni krótkiej w tył głowy. Dwa dni później, 13 kwietnia, odbyła się w niemieckim Urzędzie Spraw Zagranicznych konferencja prasowa i nadano oficjalny komunikat potwierdzający to odkrycie²¹. Od 28 do 30 kwietnia dwunastoosobowa międzynarodowa komisja patologów, kierowana przez prof. Ferencza Orsósa z Budapesztu, przebadła 982 ciała. Od 17 kwietnia do 7 czerwca 1943 r. w Katyniu przebywała Komisja Techniczna Polskiego Czerwonego Krzyża, której przewodniczyli Ludwik Rojkiewicz, następnie Hugon Kassur, a od 12 maja Jerzy Wodzinowski. W jej skład weszła grupa lekarzy kierowana przez dr. Mariana Wodzińskiego z Instytutu Medycyny Sądowej w Krakowie. Prace komisji odbywały się pod kontrolą Niemców i polegały na identyfikacji zwłok na podstawie znalezionych przy nich dokumentów i przedmiotów, w oparciu o które sporządzano listy ekshumacyjne polskich oficerów. Niemcy nie znali prawdziwej liczby polskich wojskowych zamordowanych przez sowiecki NKWD – podawali liczbę szacunkową około 11 tys.²² Nadmienić należy, że wojska niemieckie zajęły Kozielsk latem 1941 r., Starobielsk – w lecie 1942 r., lecz nigdy nie zdobyły Ostaszkowa, skąd Sowieci wywieźli polskich jeńców i zamordowali ich w Twerze.

Społeczeństwo polskie w okupowanym kraju podeszło z wielką ostrożnością i sceptycyzmem do wiadomości podawanych przez Niemców. 17 kwietnia 1943 r. rząd polski w Londynie zwrócił się za pośrednictwem swego przedstawiciela w Genewie do Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) z prośbą o wysłanie jego przedstawicieli do Katynia, aby zweryfikowali niemiecką wersję zdarzeń. W tym samym czasie z podobnym wnioskiem do władz MKCK w Genewie wystąpili Niemcy.

²¹ T. A. Kisielewski, *Katyni. Zbrodnia i kłamstwo*, Poznań 2008, s. 130.

²² A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyni...*, s. 241–304; K. Skarżyński, *Katyni*, Paryż 1990.

Fot. 7. Pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie, odsłonięty 17 września 1995 r. Domena publiczna

Dnia 17 kwietnia rząd polski wystosował do rządu sowieckiego notę z prośbą o udzielenie wyjaśnień w sprawie niemieckiego odkrycia. Sowietci oskarżyli wówczas polskie władze o współpracę z Niemcami i w nocy z 25 na 26 kwietnia 1943 r. wypowiedzieli wzajemne umowy dyplomatyczne. Stalin potrzebował pretekstu do zerwania kontaktów, gdyż już od końca stycznia i przez cały luty odbywały się rozmowy z Wandą Wasilewską i płk. Zygmuntem Berlingiem, dezerterskim z armii polskiej, dotyczące reprezentacji polskich komunistów. 1 marca ukazał się pierwszy numer „Wolnej Polski”, polityczno-społecznego tygodnika Związku Patriotów Polskich. Organizacja ta powstała faktycznie dopiero po pierwszym zjeździe, który rozpoczął się 9 czerwca 1943 r.

O Zbrodni Katyńskiej wiedzieli alianci zachodni – milczeli jednak, w imię swoich partykularnych interesów. Znamienne są tu

słowa Winstona Churchilla wypowiedziane w rozmowie z gen. Władysławem Sikorskim w połowie kwietnia 1943 r.: „Są rzeczy, które choć są prawdziwe, nie nadają się do ogłoszenia publicznie bez oglądania się na moment. Jaskrawe ich poruszenie byłoby ciężkim błędem”²³.

Sowieci powołali własną komisję specjalną do ustalenia i zbadania okoliczności rozstrzelania przez niemieckich najeźdźców w lesie katyńskim jeńców wojennych – oficerów polskich. Komisja ta pracowała pod kierownictwem akademika Nikołaja Burdenki, a stworzony przez nią fałszujący prawdę raport był jedynym uznawanym przez stronę sowiecką dokumentem dotyczącym Zbrodni Katyńskiej. Komisja nie zaprosiła do swoich prac ekspertów Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża. Po opublikowaniu raportu komisji Burdenki do Katynia przybyła delegacja zorganizowanej w Związku Sowieckim polskiej dywizji piechoty. Jej żołnierze, którzy przeszli piekło sowieckich łagrów, nie mieli wątpliwości, kto odpowiada za wymordowanie bezbronných jeńców w Lesie Katyńskim²⁴. Dowódca dywizji, gen. Berling, w swoich wspomnieniach tak pisał o ofiarach sowieckiej zbrodni: „Ten beznadziejny opór i nieprzejdane, wrogie stanowisko w stosunku do Związku Radzieckiego, miały swoje źródło w historii i przeżywanych przez nas wypadkach. Prawdopodobnie miały one wpływ na podjętą w przyszłości decyzję władz radzieckich, w której skutku wynikła straszliwa katyńska tragedia”²⁵.

W trakcie procesu norymberskiego od 1 do 3 lipca 1946 r. badano Zbrodnię Katyńską, za której popełnienie sowieccy prokuratorzy próbowali obarczyć winą Niemców. Oskarżenie padło na 537. pułk inżynierski Wehrmachtu i jego dowódcę, płk. Friedricha Ahrensa, który – jak przypuszczali Sowieci – zginął w czasie wojny. Sowieccy prokuratorzy byli bardzo zdziwieni, kiedy przed Trybunałem

²³ T. A. Kisielewski, *Katyni. Zbrodnia i kłamstwo*, Poznań 2008, s. 148.

²⁴ W. Wasilewski, *Kłamstwo katyńskie – narodziny i trwanie* [w:] *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 69–83.

²⁵ Z. Berling, *Wspomnienia. Z łagrów do Andersa*, Warszawa 1990, s. 26; S. Jaczyński, *Ocaleni od zagłady...*, s. 92.

Międzynarodowym dobrowolnie stawiał się płk Ahrens. Przedstawił on dowody na to, że sowieckie oskarżenia są kłamliwe i oszczerce.

Gdy jeszcze trwały działania wojenne i po zakończeniu II wojny światowej polscy komuniści, którzy z nadania Moskwy przejęli władzę w Polsce, jednogłośnie oskarżali Niemców o dokonanie masakry w Lesie Katyńskim. W ten sposób wraz z powstaniem komunistycznej Polski rodziło się kłamstwo katyńskie – nazwane później kłamstwem założycielskim Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Szansa na ujawnienie prawdy o Zbrodni Katyńskiej pojawiła się w 1957 r. I sekretarz Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego Nikita Chruszczow w trakcie wizyty Władysława Gomułki w Moskwie zaproponował ujawnienie sprawy mordu katyńskiego i obarczenie odpowiedzialnością za nią Stalina. Decyzji tej sprzeciwił się jednak Gomułka, który obawiał się reakcji, jaką w Polsce mogła wywołać ta informacja, fali nastrojów antysowieckich oraz ujawnienia innych, poza Lasem Katyńskim, miejsc pochówku polskich oficerów. Bał się również kompromitacji własnej ekipy, która z nadania „morderców z Katynia” sprawowała władzę w Polsce²⁶. Należy dodać, że rodziny jeńców ze Starobielska i Ostaszkowa ciągle nie знаły losu swoich bliskich (nie było ich ani na niemieckiej liście odnalezionych w Katyniu, ani na liście Komisji Technicznej PCK) i wciąż liczyły na ich powrót.

W 1959 r. przewodniczący KGB (następcy NKWD) Aleksandr Szelepin zwrócił się do Chruszczowa z propozycją zniszczenia teczek personalnych polskich oficerów oraz pozostałych obywateli II Rzeczypospolitej, których rozstrzelano na mocy decyzji Biura Politycznego KC WKP(b) z dnia 5 marca 1940 r. Na polecenie KC KPZS zniszczono 21 857 teczek osobowych polskich jeńców i więźniów rozstrzelanych wiosną i latem 1940 r.²⁷

²⁶ T. A. Kisielewski, *Katyń. Zbrodnia i kłamstwo*, Poznań 2008, s. 195–196; P. Łyskowski, *Kłamstwo katyńskie*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 5–6, s. 88–89.

²⁷ S. Kalbarczyk, *Zbrodnia Katyńska po 70 latach: krótki przegląd ustaleń historiografii [w:] Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 20.

Fot. 8. Matka Boska Katyńska.
Domena publiczna

W PRL prawda o Katyniu była przez oficjalne czynniki zakłamywana. Liczne publikacje historyczne z tego okresu wskazywały Niemców jako winnych zbrodni w Lesie Katyńskim. Służby bezpieczeństwa PRL stosowały represje wobec osób, które odważyły się obarczać Związek Sowiecki odpowiedzialnością za Zbrodnię Katyńską. W nocy z 20 na 21 stycznia 1989 r. „nieznani sprawcy” zamordowali księdza Stefana Niedzielaka, który stworzył w kościele św. Karola Boromeusza na Powązkach istniejące do dziś miejsce pamięci pomordowanych na wschodzie, zwane Ścianą Katyńską²⁸.

Zmiany w Związku Sowieckim związane z pieriestrojką i liczne publikacje historyków odkłamujące Zbrodnię Katyńską spowodowały, że 13 kwietnia 1990 r. sowiecka agencja prasowa TASS ogłosiła komunikat, w którym jako sprawców mordu w Lesie Katyńskim wymieniono stalinowski NKWD kierowany przez Berię i Wsiewołoda Mierkułowa. Tego samego dnia prezydent ZSRS Michaił Gorbaczow wręczył ówczesnemu prezydentowi RP Wojciechowi Jaruzelskiemu kopie list wysyłkowych, na podstawie których polscy jeńcy więzieni w obozach specjalnych NKWD w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie byli kierowani do dyspozycji zarządów NKWD w Smoleńsku, Kalininie (od 1990 r. Twerze) i Charkowie, odpowiedzialnych za przeprowadzenie egzekucji. Rozpoczął się trwający dwa lata okres intensywnej współpracy organów dochodzeniowych Rosji i Polski mający na celu wyjaśnienie Zbrodni Katyńskiej. Przeprowadzono w tych latach ekshumacje na cmentarzach ofiar NKWD w Charkowie, Katyniu i Miednoje²⁹.

Po 13 kwietnia 1990 r., w ramach śledztwa prowadzonego przez Naczelną Prokuraturę Wojskową ZSRS, mord katyński był kwalifikowany jako zbrodnia przeciwko ludzkości. Zmianę w postrzeganiu Zbrodni Katyńskiej w Rosji przyniósł 2004 r. i druga kadencja prezydentury Władimira Putina. W marcu 2005 r. Naczelna Prokuratura

²⁸ P. Łysakowski, *Kłamstwo katyńskie...*, s. 93.

²⁹ K. Persak, *Ekshumacje katyńskie. Prace archeologiczno-ekshumacyjne w Charkowie, Katyniu i Miednoje w latach 1991–1996 i ich wyniki*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 4, s. 32–51.

Wojskowa Federacji Rosyjskiej oznajmiła, że śledztwo katyńskie zostało zamknięte, i ogłosiła oficjalnie, iż „nie ma podstaw do uznania mordu na polskich jeńcach wojennych w 1940 r. za zbrodnię ludobójstwa”. Decyzja ta oznacza, że w Rosji Zbrodnia Katyńska traktowana jest jako przedawnione już przestępstwo pospolite³⁰. W 2004 r. śledztwo podjął Instytut Pamięci Narodowej i obecnie jest prowadzone przez prokuratorów Oddziału IPN w Warszawie. W jego ramach przesłuchano blisko 4 tys. świadków i uzyskano materiały z Niemiec, Ukrainy, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, a także z Rosji. Obecnie śledztwo ma charakter historyczny i zmierza nie tylko do wyjaśnienia okoliczności zbrodni, ale również przede wszystkim do imiennego ustalenia jej ofiar, odkrycia nieznanych dotąd miejsc pochówku czy sporządzenia pełnej listy sprawców i określenia ich roli w ludobójstwie.

Przedstawiciele Stowarzyszenia Rodzin Katyńskich zabiegają o należyte miejsce na kartach historii dla ofiar Zbrodni Katyńskiej. Staraniem władz państwowych i organizacji społecznych w 2000 r. zostały otwarte cmentarze wojenne w Charkowie (17 czerwca), Katyniu (28 lipca) oraz Miednoje (2 września), a 21 września 2012 r. w Kijowie-Bykowni³¹. 14 listopada 2007 r. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanowił 13 kwietnia Dniem Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej.

³⁰ D. Gabrel, *Historia postępowania w sprawie Zbrodni Katyńskiej* [w:] *Zbrodnia Katyńska, W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 24–34; M. Kuźniar-Plota, *Śledztwo katyńskie i jego perspektywy* [w:] *Katyni 1940–2020. Zbrodnia – Kłamstwo – Pamięć*, Warszawa 2020, s. 65–81, bezpłatny dodatek do „Biuletynu IPN” 2020, nr 4.

³¹ *Charków. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Ciesielski et al., red. J. Tucholski et al., Warszawa 2003; *Katyni. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Kiński et al., red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000; *Miednoje. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. 1–2, oprac. Z. Gajowniczek et al., red. G. Jakubowski, Warszawa 2006; *Polski cmentarz wojenny Kijów-Bykownia. Księga cmentarna*, t. 1: A–B, red. A. K. Kunert, Warszawa 2015.

WOJCIECH WÓJCIK – LEGIONISTA I PODPUŁKOWNIK KORPUSU OCHRONY POGRANICZA

Wojciech Stanisław Wójcik przyszedł na świat 23 kwietnia 1897 r. w Płaszowie pod Krakowem, w rodzinie Józefa (cieśli) i Katarzyny z domu Porębskiej (wyrobnicy rolnej)¹. Dwa dni później w parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Józefa w Podgórzu został ochrzczony przez ks. Aleksandra Stanka. Rodzicami chrzestnymi zostali Józef Korpala i Franciszka Maniecka.

Wójcik wychowywał się i mieszkał w Płaszowie. W Podgórzu uczęszczał do szkoły powszechnej, a następnie do cesarsko-królewskiego gimnazjum. Klasę pierwszą gimnazjalną ukończył z wynikiem chlubnie uzdolniony. Świadectwo roczne odebrał 30 czerwca 1910 r., a dzień później zmarł jego ojciec. Opieką otoczył go wówczas Tomasz Maniecki (gospodarz, rybak), mąż matki chrzestnej chłopca. W kolejnych latach nauki osiągał wynik ogólny uzdolniony². W 1912 r. wstąpił

¹ Zob.: J. Kozak, *Wójcik Wojciech*, <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/biografie/1918-1939/kadra/u-z/wojciech-wojcik/24662.Wojciech-Wojcik.html>, dostęp 7 III 2024 r.

² Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], sygn. 29/1470/98, Akta stanu cywilnego parafii rzymsko-katolickiej pw. św. Józefa w Podgórzu, Księga urodzeń, małżeństw, zgonów z lat 1894–1897, s. 385; ANK, sygn. 29/1433/18,

do drużyny harcerskiej³ wchodzącej w skład hufca Kraków-Podgórze⁴. Po ukończeniu piątej klasy gimnazjum przerwał naukę i 6 sierpnia 1914 r. wstąpił do formujących się w Krakowie Legionów Polskich. Jako szeregowiec dostał przydział do 4. kompanii w I batalionie 2. pułku piechoty II Brygady Legionów⁵. 4 września 1914 r. złożył w Krakowie przysięgę żołnierską. W nocy z 30 września na 1 października 1914 r. wraz z pułkiem wyruszył na front. 24 października 1914 r., podczas kampanii karpackiej, przy zdobywaniu Nadwórnej jego batalion zetknął się pod Nazawizowem po raz pierwszy z nieprzyjacielem⁶. Po zakończeniu walk w Karpatach Wójcik brał udział w kampaniach bukowińskiej, besarabskiej i wołyńskiej, w czasie których był kilkakrotnie ranny, m.in. pod Mazinowem 28 lutego 1915 r. (w łokieć), pod Gruziatynem 21 czerwca 1916 r. (w rękę) i pod Siłowicami 3 sierpnia 1916 r. (w kolano)⁷.

Podczas służby w Legionach Polskich Wojciech Wójcik dał się poznać jako bardzo dobry patrolowiec⁸. W trakcie walk z Sowiecami pod Kirlibabą w drugiej połowie stycznia wykazał niezwykle męstwo

29/1433/19, 29/1433/20, 29/1433/21, 29/1433/22, VI Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie. W latach 1910–1914 Wójtek wraz z rodziną mieszkał w Płaszowie, w domu nr 144. Na podstawie ksiąg adresowych miasta Krakowa z 1932 r. można przypuszczać, że po włączeniu Płaszowa do Krakowa w 1912 r. dom rodziny Wójcików znajdował się przy ul. Koszykarskiej 15 w Krakowie.

³ Centralne Archiwum Wojskowe [dalej: CAW], sygn. I.482.49–4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari z 23 III 1934 r., s. 3.

⁴ CAW, KN 06.06.1931, Kwestionariusz Krzyża i Medalu Niepodległości, 1931 r.

⁵ CAW, sygn. I.482.49–4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari, 23 III 1934 r., s. 4.

⁶ H. Lewartowski, B. Pochmarski, J. A. Teslar, *Szlakiem bojowym legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2 Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicji i na Bukowinie*, Kraków 1915, s. 66–69.

⁷ CAW, sygn. I.482.49–4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari, 23 III 1934 r., s. 2, 4; CAW, sygn. KN 06.06.1931, Kwestionariusz Krzyża i Medalu Niepodległości, 1931 r., s. 2.

⁸ CAW, sygn. I.482.49–4012, Wniosek o odznaczenie Orderem Virtuti Militari, maj 1922 r., s. 2.

Fot. 9. Podpułkownik Wojciech Stanisław Wójcik (1897–1940), dowódca 1. pułku piechoty KOP.
Centralne Archiwum Wojskowe

i odwagę. 21 stycznia 1915 r. udało mu się zaskoczyć wroga i nagłym atakiem zmusić Sowietów do wycofania się ze wsi⁹.

Z II Brygadą Legionów walczył na froncie pod Rarańczą, a od 15 lutego 1918 r. pełnił służbę w II Korpusie Polskim. 18 lutego 1918 r. został awansowany do stopnia chorążego. Według przełożonych Wójcik był jednym z najwybitniejszych typów legionisty, pełnym ideowości i waleczności¹⁰.

11 maja 1918 r. jako chorąży 13. pułku piechoty II Korpusu Polskiego brał udział w bitwie pod Kaniowem i tam dostał się do niewoli niemieckiej. Uciekł Niemcom 20 maja tegoż roku i po wielu perypetiach dotarł do Humania. W rozpadającym się imperium rosyjskim rozpoczął się etap tworzenia wojska polskiego. W drugiej połowie maja 1918 r. centrum tych działań znajdowało się w Kijowie i podkijowskich miejscowościach, gdzie ukrywali się gen. Józef Haller i płk Michał Żymierski. Polskie dowództwo wojskowe podjęło decyzję o formowaniu wojska polskiego we współdziałaniu z koalicją, miało ono walczyć przeciwko państwom centralnym i sprzymierzonym z nimi bolszewikom. 8 czerwca 1918 r. gen. Haller i płk Żymierski zostali wysłani do Moskwy w celu koordynowania działań. Rozpoczęto akcję przerzucania żołnierzy II Korpusu, którym po bitwie pod Kaniowem udało się uniknąć niemieckiej niewoli i uciec z terenu Ukrainy do Murmańska i Archangielska. Chorąży Wójcik brał w tym udział, nawiązał też kontakt z tajną Polską Organizacją Wojskową. Został wysłany przez płk. Żymierskiego z zadaniem werbowania Polaków, którzy służyli w bolszewickim pułku w Moskwie, do polskiej dywizji na Syberii. W krótkim czasie przeciągnął na polską stronę kilka osób i skierował je do nowo formowanej jednostki. W Moskwie był dwukrotnie aresztowany przez Rosjan jako podejrzany o pracę konspiracyjną w pułku bolszewickim. Po drugim aresztowaniu skazano go na śmierć, ale

⁹ CAW, sygn. I482.49-4012, Wniosek o odznaczenie Krzyżem Virtuti Militari IV klasy, 1922 r., s. 6.

¹⁰ CAW, sygn. KN 06.06.1931, Kwestionariusz Krzyża i Medalu Niepodległości, 1931 r., s. 2.

udało mu się uciec¹¹. W czasie przekradania się przez front bolszewicki w rejonie miejscowości Bojany Wójcik został schwytany przez wroga. Mimo rozpaczliwej sytuacji zdołał się wyrwać z rąk bolszewickich i dostał się na Kubień, do Jekaterynodaru, w rejonie którego rozpoczęto organizowanie 4. Dywizji Strzelców Polskich gen. Lucjana Żeligowskiego. Awansował do stopnia podporucznika i jako dowódca plutonu karabinów maszynowych 15. pułku, a później jako dowódca kompanii walczył w rejonie Odessy i na terenie Besarabii z oddziałami bolszewickimi i ukraińskimi. 13 października 1918 r., podczas walk dywizji na Kubaniu, pod Terszówką, został ciężko ranny w brzuch.

Po powrocie do kraju, 20 czerwca 1919 r. wstąpił do Wojska Polskiego i jako dowódca 5. kompanii, a następnie dowódca batalionu wydzielonego 9. pułku strzelców (później przemianowanego na 51. pułk piechoty) brał udział w wojnie z bolszewikami¹². 27 kwietnia 1920 r., dowodząc kompanią, ppor. Wójcik z sukcesem walczył pod Martynówką i wsią Matejkowo. Miesiąc później, 27 maja 1920 r., w czasie ataku na Rudnice wykazał wraz ze swoją kompanią wręcz nieprawdopodobne bohaterstwo, zmuszając całą linię bolszewicką do panicznej ucieczki. Za ten czyn został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy¹³.

W 1920 r. awansował do stopnia porucznika. 1 września 1920 r. mając trzy doborowe kompanie z pułku, przeprowadził wypad na wsie Wypyski i Borszczów, co ułatwiło 54. pułkowi piechoty zaatakowanie wzgórz Ptaki i pokonanie Sowieców. 21 września 1920 r. kierował baonem pościgowym w rejonie Podwołoczysk i Mysłowej.

¹¹ J. Pałka, J. Poksiński, *Michał Żymierski 1890–1989*, Warszawa 2015, s. 63–67.

¹² CAW, sygn. KN 06.06.1931, Wójcik Wojciech, Wniosek o przyznanie Krzyża Niepodległości z Mieczami; CAW, sygn. I.482.49–4012, Kwestionariusz kawalera Orderu *Virtuti Militari*, 23 III 1934 r. W legitymacji 4. Dywizji Strzelców WP nr 302 można przeczytać: „Okaziciel niniejszego chor. Wójcik Wojciech należy do 2. pp WP”.

¹³ CAW, sygn. I.482.49–4012, Świadectwo do wniosku na nadanie Orderu *Virtuti Militari*. Zob. K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, *Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich*, Warszawa 2000, s. 324.

Dzięki brawurowej akcji udało mu się pokonać nieprzyjaciela¹⁴. Za męstwo wykazane na polu walki podczas I wojny światowej i w Legionach Polskich Ojczyzna uhonorowała go w 1922 r. Krzyżem Złotym Orderu Wojennego Virtuti Militari IV klasy¹⁵. Przełożeni por. Wójcika przedstawiając go do wyróżnienia Medalem Niepodległości, docenili jego wybitną działalność niepodległościową przed wojną i podczas wojny¹⁶.

Po zakończeniu działań wojennych nadal pełnił służbę w 51. pułku piechoty¹⁷. Dekretem Wodza Naczelnego z 28 stycznia 1921 r. został mianowany na stopień kapitana ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r., z lokatą 1687¹⁸. W 1921 r. ukończył kurs instruktorów oficerów sztabowych i kurs dowódców baonów¹⁹. W tym czasie złożył też egzamin maturalny z nauk o Polsce²⁰. W 1922 r. został przeniesiony do 54. pułku piechoty w Tarnopolu²¹. W październiku 1922 r. ponownie służył w 51. pułku piechoty w Brzeżanach²². Z dniem 15 sierpnia 1924 r. został awansowany do stopnia majora z lokatą 251 (ostatnią)²³. 14 stycznia 1925 r. przydzielono go do Oddziału Wyszkożenia Dowództwa Okręgu Korpusu VI we Lwowie na stanowisko referenta

¹⁴ CAW, KW 136/W-2896, Wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych, 12 VI 1921 r.

¹⁵ S. Zając, *Pokój wam. Ocalić od zapomnienia*, Kraków 1994, s. 385.

¹⁶ CAW, sygn. KN 06.06.1931, Kwestionariusz Krzyża i Medalu Niepodległości, 1931 r., s. 2.

¹⁷ CAW, KW 136/W-2896, Wnioski o odznaczenie Krzyżem Walecznych – z dnia 12 VI 1921 r. i 12 V 1921 r.

¹⁸ Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych [dalej: Dz.Pers. MSWojsk] 1921, nr 6, s. 263, poz. 165.

¹⁹ Zestawienie imienne oficerów sztabowych KOP, Referat Personalny Dowództwa KOP, czerwiec 1939 r.

²⁰ CAW, sygn. I.482.49-4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari; CAW, sygn. KN 06.06.1931, Wniosek o nadanie Krzyża Zasługi.

²¹ Dz.Pers. MSWojsk 1922, nr I, s. 81, pkt 15.

²² *Lista starszeństwa oficerów zawodowych*, Warszawa 1922, s. 66, poz. 1687.

²³ Dz.Pers. MSWojsk 1924, nr 131, s. 735. RO 1924, s. 352. W 1928 r. znajdował się na 225 lokacie (RO 1928, s. 177), w 1932 r. – na 110 lokacie (RO 1931, s. 28), a w 1933 r. – na 98 pozycji (*Lista starszeństwa oficerów zawodowych piechoty. 1 lipiec 1933 r.*, Warszawa 1933, s. 19).

Fot. 10. Współczesny portret (w ołówku) rodziny pplk. Wójcika, autorstwa Dawida Niedużaka. Zbiory Jacka Kozaka

przysposobienia wojskowego²⁴. Od 12 marca 1926 r. pełnił służbę na stanowisku oficera przysposobienia wojskowego w 51. pułku piechoty w Brzeżanach²⁵.

Dnia 7 lutego 1925 r. w parafii rzymskokatolickiej w Brzeżanach zawarł związek małżeński z Heleną Marią z domu Horniak²⁶. Wójcikowie zamieszkali w Brzeżanach, przy ul. Sokoła 1. Dwa lata później, 10 grudnia 1927 r., urodziła się ich pierwsza córka – Marysia²⁷.

Od 31 października 1927 r. służył jako oficer przysposobienia wojskowego w 25. Dywizji Piechoty w Kaliszu²⁸. Objęcie tego stanowiska wiązało się z przeprowadzką Wójcików do Kalisza. Zamieszkali tam w kamienicy przy ul. Piłsudskiego 23²⁹. 24 sierpnia 1929 r. przyszła na świat ich druga córka – Emilka³⁰.

W trakcie służby wojskowej w latach dwudziestych mjr Wójcik reprezentował barwy lwowskiej drużyny piłki nożnej Czarni, grając na pozycji napastnika. Wraz z reprezentantami Polski Juliuszem Millerem i Filipem Kmicińskim należał do jej najlepszych zawodników. Karierę piłkarską zakończył prawdopodobnie w 1927 r., z chwilą przeniesienia go do 25. Dywizji Piechoty w Kaliszu. Tamtejsze media spekulowały wówczas na temat powierzenia mu funkcji trenera Prosnego Kalisz³¹.

23 grudnia 1929 r. został przeniesiony do służby w 29. pułku piechoty na stanowisko dowódcy baonu³². 9 grudnia 1932 r. powierzono

²⁴ Dz.Pers. MSWojsk 1925, nr 4, s. 19.

²⁵ CAW, sygn. 10634, Wójcik Wojciech; Dz.Pers. MSWojsk 1926, nr 13, Dodatek, s. 4.

²⁶ Urząd Stanu Cywilnego miasta stołecznego Warszawa [dalej: USC], III Wydział Rejestracji Stanu Cywilnego i Ksiąg Zaburzańskich, Akt małżeństwa nr ZB-516/3/1925.

²⁷ USC, III Wydział Rejestracji Stanu Cywilnego i Ksiąg Zaburzańskich, Akt urodzenia Wójcik Marii Emilii, nr ZB-516/4/1928.

²⁸ CAW, sygn. 10634, Wójcik Wojciech.

²⁹ CAW, sygn. KN 06.06.1931 r., Kwestionariusz Krzyża i Medalu Niepodległości.

³⁰ CAW, sygn. I.482.49-4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari, s. 2.

³¹ W latach 1923–1926 w polskiej prasie pojawiały się informacje na temat Wójcika w składach lwowskiej drużyny Czarnych w meczach mistrzowskich.

³² Dz. Pers. MSWojsk 1929, nr 20, s. 382, RO 1932, s. 28, 559.

mu dowodzenie II baonem 52. pułku piechoty w Złoczowie³³. Jednocześnie pełnił następujące funkcje: dowódcy szkoły podoficerskiej, obwodowego i rejonowego komendanta przysposobienia wojskowego oraz kierownika Referatu Przysposobienia Wojskowego w DOK VI we Lwowie³⁴. Od 30 marca 1934 r. służył jako dowódca baonu w 35. pułku piechoty w Brześciu³⁵. 19 marca 1937 r. awansował do stopnia podpułkownika ze starszeństwem i lokatą siódmą³⁶.

Z dniem 26 marca 1937 r. ppłk Wójcik został przeniesiony do służby w Korpusie Ochrony Pogranicza jako dowódca batalionu KOP „Stołpce”³⁷. 6 grudnia 1937 r. objął stanowisko zastępcy dowódcy pułku KOP „Snów”. Zamieszkał wówczas wraz z rodziną w Baranowiczach, wynajmując dom przy ul. Ułańskiej 77³⁸.

7 lipca 1939 r. minister spraw wojskowych wydał rozkaz utworzenia z dniem 10 lipca 1939 r. Dowództwa Pododdziału nr 1 „Sucha” (była to zakamuflowana nazwa 1. Brygady Górskiej, obowiązująca do 31 sierpnia 1939 r.), z miejscem postoju w Żywcu. Dowodzenie 1. pułkiem piechoty KOP w składzie nowo utworzonej I Brygady Górskiej powierzono ppłk. Wójcikowi³⁹. Do wybuchu II wojny światowej oraz w pierwszych jej dniach nadzorował on budowę umocnień na odcinku wyznaczonym 1. pułkowi do obrony⁴⁰.

W trakcie działań obronnych we wrześniu 1939 r. dowodzony przez niego pułk toczył ciężkie boje na szlaku od Beskidu Wyspowego do Roztocza. O świcie 1 września jego pododdziały stawiały zacięty opór nacierającej z kierunku Doliny Orawy niemieckiej 2. Dywizji Pancerniej

³³ Dz. Pers. MSWojsk 1932, nr 13, s. 415.

³⁴ CAW, sygn. I.482.49-4012, Kwestionariusz, s. 4.

³⁵ Dz. Pers. MSWojsk 1934, nr 11, s. 158.

³⁶ Tajny Dz. Pers. MSWojsk 1937, nr 2, s. 1, RO 1939, s. 15.

³⁷ Archiwum Straży Granicznej, L.dz. 17/23, Rozkaz dzienny nr 37 batalionu KOP „Stołpce”, poz. 3. Przydział.

³⁸ CAW, sygn. 20-287, Wniosek o odznaczenie Orderem Odrodzenia Polski, s. 1.

³⁹ Instytut Polski i Muzeum gen. Władysława Sikorskiego w Londynie [dalej: IPMS], mjr dypl. Franciszek Skibiński, Sprawozdanie z działań 10 Brygady Kawalerii w czasie wojny polsko-niemieckiej 1939 r., s. 5, 9; T. Kryśka-Karski, *Materiały do historii Wojska Polskiego*, nr 1, Londyn 1985, s. 33.

⁴⁰ IPMS, Relacja kpt. Edwarda Starosieka.

K.O.P.
DOWÓDZTWO PUŁKU "SNOW"

Barnowicze, dnia 23 maja 1938 r.

Wsp

MUZEUM
Polskich
Formacji
Granicznych
IM. M. WŁADYSŁAWA RAGINISZA

R O Z K A Z Nr 9/38.

Pkt 1. Na zasadzie Ustawy z dnia 8.I.38 r.o medalu "Za
Medal brązowy Długoletnią Służbę"/Dz.Ust.R.P.nr 3 z dnia 19.I.38 r.
"Za Długoletnią poz.11/i zarządzenia Ministra Spraw Wojskowych z dnia
Służbę" -nadanie. 11.III.38 r./Dz.Rozk.nr 3/38 poz.31/
 -Dowódca K.O.P.rozkazem nr 23/38 z dnia 10.V.38. -
 nadał brązowy medal "Za Długoletnią Służbę".

O f i c e r o m.

- 1/ ppłk.dypl.Puszczynskiemu Tadeuszowi,
- 2/ ppłk.Wojcikowi Wojciechowi,
- 3/ mjr Jurze Jackowi Aleksandrowiczowi,
- 4/ " Kazanowskiemu Janowi,
- 5/ " Krajewskiemu Stanisławowi Kamilowi,
- 6/ " Wollmanowi Henrykowi,
- 7/ kpt. Czechowiczowi Marcinowi,
- 8/ " Jaroszewskiemu Kazimierzowi,
- 9/ " Korytce Januszowi Wiktorowi Władysławowi,
- 10/ " Leonowiczowi Janowi,
- 11/ " Nakoniecznikoff Stanisławowi,
- 12/ " Neymanowi Stanisławowi,
- 13/ kpt. Nowakowskiemu Zbigniewowi Józefowi,
- 14/ " Sowie Stefanowi,
- 15/ " Szukowskiemu Kazimierzowi Marianowi,
- 16/ " Wyrobowskiemu Stanisławowi,
- 17/ por. Odyniec-Dobrowolskiemu Henrykowi Bolesławowi.

P o d o f i c e r o m.

- 1/at.wachm.Budrewiczowi Wacławowi,
- 2/at.ogn. Budziło Władysławowi,
- 3/at.wachm.Gruźalskiemu Franciszkowi,
- 4/at.sierz.Grzeskowiakowi Mieczysławowi,
- 5/ " Makowskiemu Maksymilianowi,
- 6/ " Plukarzowi Władysławowi,
- 7/ " Szczypce Franciszkowi,
- 8/at.wachm.Gurowskiemu Tadeuszowi,
- 9/ " Goskowi Franciszkowi,
- 10/ " Jarząbkowi Piotrowi,
- 11/ " Kamińskiemu Tadeuszowi,
- 12/ " Krupie Ludwikowi,
- 13/ tyt.sierz.Linko Danielowi,
- 14/ " Raczynskiemu Antoniemu,
- 15/ " Rozmarynowskiemu Stanisławowi,
- 16/ " Wernikowi Teodorowi,
- 17/ ognio. Własiukowi Michałowi,
- 18/ " Zabiłowiczowi Antoniemu,
- 19/ " Zyckiemu Edwardowi,
- 20/ " Jedwabnemu Feliksowi,
- 21/ " Łowińskiemu Ksaweremu,

Barnowicze
4984

XXII Korpusu Pancernego. Około południa pułk podporządkowano dowódcy zmotoryzowanej 10. Brygady Kawalerii, płk. Stanisławowi Maczkowi. W walkach w rejonie Rabki i na Wysokiej pułk poniósł olbrzymie straty w ludziach i sprzęcie. Podczas działań opóźniających na linii Myślenice–Dobczyce ppłk. Wójcikowi udało się ustrzec jednostkę przed całkowitym zniszczeniem. 5 września 1. pułk piechoty KOP walczył o utrzymanie stanowisk pod Kasiną. Dzień później w bojach pod Myślenicami i Wiśniową ppłk Wójcik, który skupił pod swoim dowództwem resztki I i II baonu 1. pułku oraz II i III baonu 2. pułku piechoty KOP, nie mógł już dłużej bronić pozycji zaciekle atakowanej przez 2. Dywizję Pancerną. Otrzymał więc rozkaz przejścia do lasów wiśnickich, nad Stradomkę. Jednostka cofała się na Radomyśl Wielki. 7 września pułk przestał być podporządkowany rozkazom płk. Maczka.

Po południu 8 września 1939 r. pułk bronił Kolbuszowej. Dzień później wycofał się i w nocy przeszedł San w okolicach Krzeszowa i Sieniawy. 10 września ppłk Wójcik przeprowadził reorganizację I Brygady Górskiej. Z jej pozostałości oraz resztek baonów ON „Zakopane” i „Żywiec” oraz innych rozbitych oddziałów sformował jeden zbiorczy pułk KOP i objął nad nim dowództwo. Pułk przydzielono do 21. Dywizji Piechoty Górskiej. W następnych dniach wojny obronnej 1. pułk piechoty KOP otrzymał rozkaz objęcia dozorem przeprawy na Sanie od Krzeszowa do Sieniawy, następnie obsadzenia Tanwi na odcinku Zanie–Markowicze–Króle i zamknięcia przejść przez rzekę pod Księżpolem. 15 września 1939 r. oddział ppłk. Wójcika walczył w rejonie Dachnowa, z zadaniem przecięcia traktu komunikacyjnego wojsk niemieckich, prowadzącego z Jarosławia przez Oleszyce do Tomaszowa Lubelskiego. Pułk zaatakował, zajmując część Dachnowa, po czym musiał się wycofać na pozycje wyjściowe, skąd odparł trzy niemieckie natarcia, ponosząc wielkie straty. Utrzymał jednak pozycje aż do wieczora. W nocy, w związku z tym, że pułk był zagrożony oskrzydleniem przez nieprzyjaciela, ppłk Wójcik otrzymał rozkaz przebicia się na północ, do lasów na południe od Tarnobrodu⁴¹. 17 września 1939 r. żołnierze KOP pod dowództwem ppłk. Wójcika przebijali się

⁴¹ W. Steblik, *Armia „Kraków”*, Warszawa 1989, s. 514–515.

Stolpce, dnia 20./IV.1937.r.

ROZKAZ DZIENNY NR.37/37.

1.
S t u b a.

Na dzień 23./IV.1937.r.

P.o.officer inspekcyjny garnizonu i baonu wachm.Łoak Franciszek
Warto oraz pogotowie wystawi kompania c.k.m.
Pisarz dyżurny w D-twie baonu kapr.Kozbiel Władysław
Na dzień 24./IV.1937.r.

P.o.officer inspekcyjny garnizonu i baonu sierż.Zebilowicz Antoni
Warto oraz pogotowie wystawi kompania odwodowa
Pisarz dyżurny w D-twie baonu st.stra.Wisniewski Lucjan
Na dzień 25./IV.1937.r.

P.o.officer inspekcyjny garnizonu i baonu at.wachm.Zurowski Tadeusz
Warto oraz pogotowie wystawi szwadron "Stolpce"
Pisarz dyżurny w D-twie baonu st.stra.Wryc Witold
Na dzień 26./IV.1937.r.

P.o.officer inspekcyjny garnizonu i baonu sierż.Łodziński Kazim.
Warto oraz pogotowie wystawi kompania odwodowa
Pisarz dyżurny w D-twie baonu plut.Łodziński Władysław

2.
Przesyłki
pocztowe.

Dla niżej wymienionych nadeszły przesyłki pocztowe:

z 1.kompanii gran.

strz.Kostyla Kazim.	paczka	strz.Klimas Jan	paczka
Włodarczyk Leon	"	str.Łubik Aleksander	"
sierż.Wozniak Antoni	"	sierż.Wozniak Antoni	"
strz.Wawrzynek Józef	"	strz.Błaszczyk Stanisł.	"
Nikolejczyk Stanisł.	"	Nitz Otto	"
Herendaż Franc.	"	Wojniakiewicz Kazim.	"
Nitz Otto	"	Tasiewicz Wacław	"
Banach Bolesław	"	Tomaszewicz Marian	"
Pisarecki Jan	"	Kunert Wili	"
Herzig Nikołaj	3 zł.	Krupinski Bolesł.	"
st.stra.Berendt Waldemar	paczka	por.Puke Stanisław	"

z 2.kompanii gran.

kapr.Terlecki Zbigniew 20 zł.
z 3.kompanii gran.

strz.Marez Alfons	10 zł.	strz.Szandek Eugeniusz	10 zł.
Brodz Jan	5 "	Kardynski Stanisław	5 "
Binkowski Ludwik	5 "	Taran Robert	5 "
Hintz Alfons	paczka	Gajochs Marian	paczka
Cyfer Emil	"	Przybylski Marian	"
Złamaniec Tomasz	"	Szczepan Ignacy	"
Petrich Ewald	"	Juszczyk Józef	"
Sochaczewski Zygm.	"	st.sierż.Krawiec Jan	"
Gajewski Wincenty	3 zł.	strz.Wrobel Stefan	"
Obórka Józef	paczka	Pawlik Marian	"
Kesica Ludwik	"	Rybak Stefan	"
Krupienczyk Władysław	"	Pawlik Marian	"
Gogolewski Wacław	5 zł.	Cich Emil	5 zł.
Łubik Antoni	paczka	Andrusia Aleks.	7 "

z 4.kompanii gran.

strz.Waldemar Bernard paczka

MUZEUM
Polskich
Formacji
Granicznych

mgr WŁADYSŁAW RAGIŃSKI

Fot. 12. Informacja o przybyciu ppłk. Wojciecha Wójcika do Korpusu Ochrony Pogranicza „Stolpce” (26 marca 1937 r. został mianowany dowódcą batalionu). Rozkaz dzienny batalionu KOP „Stolpce”, 20 kwietnia 1937 r. (pierwsza strona). Muzeum Polskich Formacji Granicznych imienia mjr. Władysława Raginisa

z kompanii ode.

strz. Ziemozar T.	paczka	strz. Miskiewicz Zdzisław	3 zł.
Przytuła Stanisław	-	Góra Adolf	paczka
st. strz. Biga' Edward	-	st. strz. Biga' Edward	-
strz. Kałuszek	10 zł.	strz. Miskiewicz Zdzisław	5 zł.
Cyrak Roman	9,50	Orłowski Witold	5
Cyrak Roman	10 zł.	Reich Leon	5
Bartusiewicz Stan.	5 zł.	Oculus Wacław	2,80
Kurc Jan	10	Orłowski Witold	5 zł.
Beckert Benno	10		

z kompanii c.k.m.

strz. Schitter Gustaw	10 zł.	strz. Popławski Augustus	6 zł.
Michałowski Antoni	4,50	kapr. Szwajs Kazimierz	paczka
Michalski Telesfor	paczka	strz. Błaszczynski Stan.	-
Puppe Hugo	-	Rosinski Augustus	5 zł.
Koczeki Szczepan	-	Grosskopf Bruno	paczka
Chełmiński Adolf	6 zł.		

z plutonu łączn.

strz. Grabowski Stefan	paczka	strz. Grabowski Stefan	paczka
Glabhardt Bryk	30 zł.	Kuraś Bronisław	5 zł.
Kowalczyk Władysław	paczka	Glabhardt Bryk	paczka
Mutt Otto	-		

z plutonu gospodarczego

strz. Janasz Kazimierz	paczka	strz. Krawczyk Aleks.	paczka
Hinc Wacław	10 zł.	st. strz. Zuck Rudolf	7 zł.
Janasz Kazimierz	5 zł.	strz. Czernota Stanisław	5 zł.
Malowski Bernard	paczka	Kwaszyński Stanisław	paczka
st. strz. Hertwig Edward	-	Szczepaniak Leżim.	5 zł.
strz. Ochotowski Piotr	-	kapr. Koszbiel Władysław	paczka
siatr. Wiślicki Leon	10 zł.	siatr. Jankowicz Jan	1,42
strz. Janasz Kazimierz	5		

z kompanii saperów

strz. Zebitowicz Antoni	paczka	st. sap. Białobrodski Leon.	paczka
sap. Zieliński Jan	-	sap. Jungar Aryk	10 zł.
Błaszczak Józef	2,50	Ossada Albert	paczka
Walczyński Roman	paczka	Fennar Willi	-
Döhn Feliks	-	Siwak Władysław	-
Wyrozubski Wacław	-	Lorenc Antoni	5 zł.
Sulej Tadeusz	-	Śniegowski Bolesław	paczka
Czeka Hefel	-	Musik Jerzy	-
Musik Jerzy	32 zł.	Wanda Tawel	-

ze szwadronu "Stolpce"

ul. Byrdak Hircz	10 zł.	ul. Murat Edward	6 zł.
st. wachm. Żurawski Tadeusz	paczka	Ajersch Stanisław	paczka
ul. Zygłowski Józef	22 zł.	plut. Talm Gustaw	-
Telesowski Stanisław	4		

z post. iend. "Stolpce"

kapr. Budzianowski Zdzisław	60 zł.	st. strz. Rutkowski Antoni	paczka
st. strz. Rutkowski Antoni	paczka	st. wachm. Wołowiec Tomasz	1,75 zł.

Przydział.

W dniu 13. IV. 37. r. przybył do bony "Stolpce" ppłk. Wojciech Wójcik-Stanisław, mianowany rozk. R.O.P.L. dz. 17/23 Tm./Pers./I.

MUZEUM
Polskich
Formacji
Granicznych

im. mjr. WŁADYSŁAWA RAGINIA

ppłk. Wojciech Wójcik-Stanisław w dniu 14. IV. 37. r. wyjechał z bony "Stolpce" do Osoce.

Fot. 13. Informacja o przybyciu ppłk. Wojciecha Wójcika do Korpusu Ochrony Pogranicza „Stolpce”. Rozkaz dzienny batalionu KOP „Stolpce”, 20 kwietnia 1937 r. (druga strona).
Muzeum Polskich Formacji Granicznych imienia mjr. Władysława Raginisa

pod silnym ogniem artylerii niemieckiej na północny brzeg Tanwi pod Rakówką i dalej przez Tereszpol i Majdan Kasztelański. Pułk wziął jeszcze udział w walkach obronnych w rejonie wsi Szur, Łuszczacz i Ulów. 19 września 1939 r. o godz. 18.00 ppłk Wójcik poinformował na odprawie dowódców pododdziałów o sytuacji obecnej oraz o kapitulacji Armii „Kraków” i Armii „Lublin”. Zgodnie postanowiono nie poddawać się i jak najszybciej przebić się wraz z całym oddziałem w kierunku Łosiniec–Rawa Ruska–Lwów. Podpułkownik Wójcik kazał zlikwidować tabor, zabrać biedki, czyli dwukołowe wózki konne do transportu broni, amunicję, cztery działa artylerii piechoty, dwa działka przeciwpancerne i konie. Dotychczasowe straty, jakie poniósł pułk, sprawiły, że jego stan liczebny zmniejszył się do niekompletnego baonu. Rankiem 20 września 1939 r. ppłk Wójcik wraz ze swoim oddziałem dotarł w okolice miejscowości Łosiniec, gdzie jednostka została prawie zupełnie rozbita. Ocalało zaledwie kilkunastu żołnierzy. Podpułkownik Wójcik dostał ataku serca. Kazał odprowadzić się do wozu sanitarnego nieznanej kolumny saperskiej, a resztkom 1. pułku piechoty KOP wydał rozkaz marszu na odsiecz Lwowa⁴².

W nieznanym do dziś okolicznościach ppłk Wójcik wpadł w ręce sowieckie. Transportem kolejowym, w bydlęcym wagonie przewieziono go przez Kiwerce⁴³ do punktu zbiorczego w miejscowości Szepietówka⁴⁴, skąd trafił do obozu jenieckiego w Starobielsku⁴⁵.

⁴² IPMS, Relacja ppor. Aleksandra Januarego Jędrzejowskiego: „W dniu 24 września 1939 r. ok. godz. 0.20 w rejonie m. Żółkiew (kilkanaście kilometrów od Lwowa) grupa żołnierzy 1 [pułku] [piechoty] KOP została wzięta do niewoli przez Niemców. Dalej były już posterunki sowieckie”.

⁴³ Relacje córek płk. Wojciecha Wójcika, Emilii Szkopiak i Marii Bone, w zbiorach autora.

⁴⁴ W punkcie zbiorczym w Szepietówce przebywali również inni żołnierze 1. pułku piechoty KOP: kpt. Piotr Aleksander Chuderski – oficer materiałowy, kpt. Rudolf Galus – kwatermistrz, kpt. Tadeusz Jan Szkotnicki – oficer płatnik, oraz kpt. Karol Horitza – dowódca kompanii (wzięty do niewoli w Łucku jako cywil). IPMS, Relacja kpt. Karola Horitzy.

⁴⁵ Archiwum Dokumentowe Ośrodka KARTA, Spis polskich obywateli zatrzymanych w starobielskim obozie, poz. 467.

Fot. 14. Patrol wojskowy Korpusu Ochrony Pogranicza w 1938 r. Zbiory
Władysława Handzla (żołnierza KOP na granicy południowo-wschodniej)

Fot. 15. Zuchy kopowskie na zasadzce: st. strz. Mieczysław Brojna, st. strz. Antoni Walejak, st. strz. Roman Malejosik. Zbiory Władysława Handzla

Fot. 16. Strażnica KOP Siekierzycice Południe 1939 r. Zbiory Władysława Handzla

Wiosną 1940 r. podzielił los polskich oficerów i został zamordowany przez NKWD w Charkowie⁴⁶.

Wojciech Stanisław Wójcik był odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Niepodległości, czterokrotnie Krzyżem Walecznych oraz medalami: Za Wojnę 1918–1921, Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, De la Victoire i brązowym Za Długoletnią Służbę⁴⁷.

18 sierpnia 1948 r. Naczelny Wódz gen. Władysław Anders na podstawie wniosku dowódcy Grupy Operacyjnej „Boruta”, gen. Mieczysława Boruty-Spiechowicza, nadał pośmiertnie ppłk. Wójcikowi Krzyż Virtuti Militari IV klasy. 11 listopada 1976 r. prezydent Rzeczypospolitej Polskiej rezydujący w Londynie, Stanisław Ostrowski, nadał specjalnym dekretem Krzyż Virtuti Militari (nr 14 384) Polakom pomordowanym w Katyniu i w nieopisanych jeszcze wtedy miejscach kaźni.

Minister obrony narodowej decyzją nr 439 z 5 października 2007 r. awansował ppłk. Wójcika na stopień pułkownika. Podczas centralnych obchodów święta Straży Granicznej w Zamościu 17 maja 2017 r. prezydent RP Andrzej Duda przekazał akt mianowania na ręce młodszej córki pułkownika, Emilii Szkopiak. Dnia 21 września 2014 r. funkcjonariusze placówki Straży Granicznej w Lubyczy Królewskiej uhonorowali płk. Wójcika posadzeniem na terenie placówki „Dębu Pamięci”, w ramach akcji Parafiady „Katyń... ocalić od zapomnienia”. Dwa lata później, 2 maja 2016 r. minister spraw wewnętrznych i administracji nadał placówce Straży Granicznej w Lubyczy Królewskiej imię płk. Wojciecha Stanisława Wójcika.

Od kilku lat we wrześniu członkowie Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych, Stowarzyszenia Pamięci 1. Pułku Piechoty Korpusu Ochrony Pogranicza oraz funkcjonariusze placówki

⁴⁶ Charków. *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Ciesielski, Z. Gajowniczek *et al.*, red. J. Tucholski *et al.*, Warszawa 2003, s. 612.

⁴⁷ Archiwum Straży Granicznej, Rozkaz nr 9/38 dowództwa pułku KOP „Snów” z 23 V 1938 r.; Zestawienie imienne oficerów sztabowych KOP, Referat Personalny Dowództwa KOP, czerwiec 1939 r., s. 671; CAW, sygn. I.482.49-4012, Kwestionariusz kawalera Orderu Virtuti Militari, s. 3.

Straży Granicznej w Lubyczy Królewskiej organizują rajdy rowerowe szlakiem bojowym 1. pułku piechoty Korpusu Ochrony Pogranicza. W ich trakcie upamiętnili oni płk. Wójcika i jego bohaterskich żołnierzy postawieniem obelisków w miejscach toczonych przez nich walk w Dachnowie i Łosińcu.

11 maja 2018 r. na ekrany polskich kin wszedł film *Katyń – ostatni świadek*. Autorem scenariusza filmu i jego reżyserem jest wnuk płk. Wójcika – Piotr Szkopiak z Londynu. Zadeedykował on swój film dziadkowi.

Fot. 17. KOP Kociubińczyki 1939 r. 1. kompania graniczna baonu Kopyczyńce, Brygada Podole; Władysław Handzel (leży trzeci z prawej w pierwszym rzędzie) i koledzy. Zbiory Władysława Handzla

Andrzej Masłowski

PORUCZNIK ANDRZEJ WÓLCZYŃSKI I LOSY JEGO RODZINY NA ZESŁANIU W KAZACHSTANIE

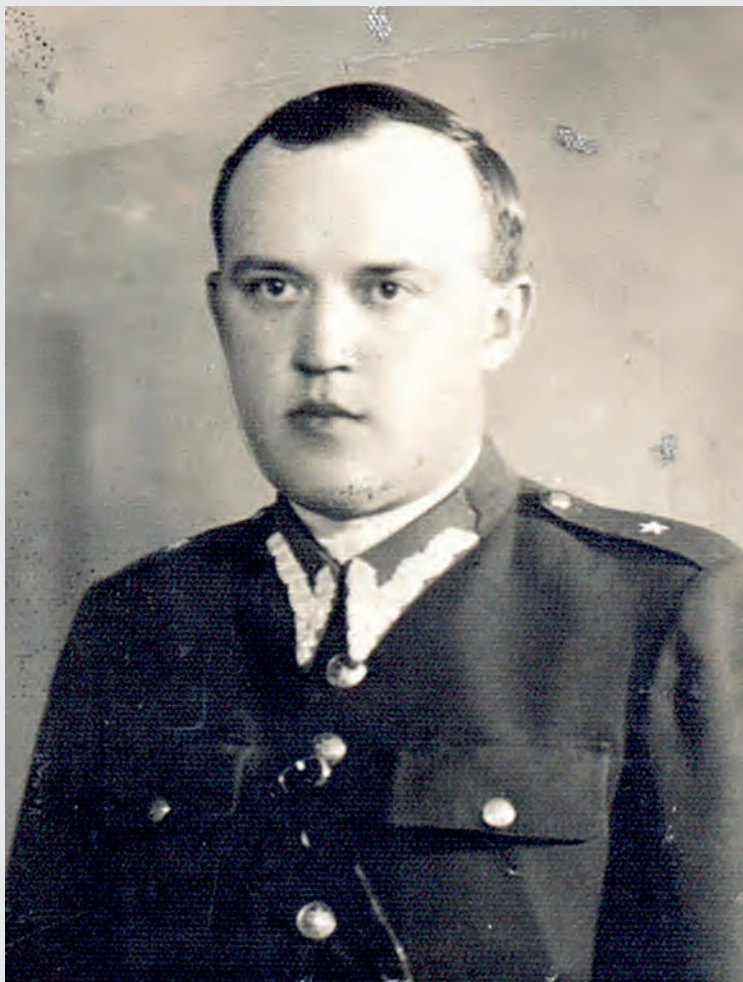
Andrzej Wólczyński był synem Antoniego i Łucji z domu Siwcoń. Urodził się 28 października 1911 r. w miejscowości Seredzice w powiecie Iłża, w województwie kieleckim¹. Pracę zawodową rozpoczął jako nauczyciel w Baranowiczach w województwie nowogródzkim. W międzyczasie uzupełniał wykształcenie i rozpoczął zawodową służbę wojskową w 78. pułku piechoty strzelców śluckich, stacjonującym w Baranowiczach.

W tym mieście poznał swoją przyszłą żonę, pochodzącą z Jordanova Marię (Marianne) Mrugacz (urodzoną w 1912 r.). Była ona nauczycielką w szkole powszechnej w Baranowiczach. 16 sierpnia 1938 r. w Częstochowie Maria Mrugacz wyszła za mąż za Andrzeja Wólczyńskiego. Młodzi zamieszkali w Baranowiczach, gdzie obydwójce pracowali.

17 maja 1939 r. Maria urodziła syna, który otrzymał imię Andrzej Teodor. Ze względu na pogarszającą się sytuację polityczną i coraz większe napięcie w stosunkach polsko-niemieckich Andrzej wywiózł

¹ Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Iłży, Akt chrztu Andrzeja Wólczyńskiego, Księga ochrzczonych z adnotacją o ślubie, s. 242.

rodzinę z Baranowicz do swego letniego domu w oddalonej o około 30 km Osowie Poleskiej. Miało to zapewnić Wólczyńskim większą anonimowość, gdyż w Baranowiczach zarówno Maria, jak i jej mąż, oficer Wojska Polskiego, byli osobami rozpoznawalnymi.

Fot. 18. Porucznik Andrzej Wólczyński (1911–1940). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

78. pułk piechoty z Baranowicz należał do 20. Dywizji Piechoty. Jednostka ta we wrześniu 1939 r. wchodziła w skład Armii „Modlin”. W dniach 1–3 września 1939 r. dywizja broniła pozycji pod Mławą przed przeważającymi siłami niemieckiego I Korpusu Armijnego z 3. Armii, nacierającymi z terenu Prus Wschodnich na Warszawę. Następnie uszczuplone oddziały dywizji weszły w skład Grupy Operacyjnej gen. Władysława Andersa, z którą wycofywały się na południe. Resztki 20. Dywizji Piechoty walczyły w obronie Warszawy i tam 28 września skapitulowały wraz z pozostałymi oddziałami polskimi. Za zaciętą obronę pozycji mławskiej 20. Dywizja Piechoty zyskała u Niemców zaszczytne miano żelaznej dywizji².

W Słonimiu, na terenie Okręgu Korpusu nr IX, którego dowódcą był gen. bryg. Franciszek Kleeberg, utworzony został Ośrodek Zapasowy 20. Dywizji Piechoty. Sformowano pięć pododdziałów marszowych, których zadaniem było pokrycie strat osobowych poniesionych przez pułki 20. Dywizji Piechoty. Na początku drugiej dekady września 1939 r. na bazie Ośrodka Zapasowego zorganizowane zostało Zgrupowanie „Kobryń”. 28 września 1939 r. przemianowano je na 60. Dywizję Piechoty. „Głównie z ośrodków zapasowych 9., 20., i 30. dywizji sformowano Samodzielną Grupę Operacyjną »Polesie«, składającą się ostatecznie z czterobatalionowego zgrupowania »Brześć« i dwóch dywizji piechoty: 50. i 60.”³. Porucznik Andrzej Wólczyński był prawdopodobnie oficerem w Ośrodku Zapasowym 20. Dywizji Piechoty. „Na Polesiu znajdowały się dwa duże zgrupowania polskie: grupa operacyjna generała Franciszka Kleeberga pod Kobryniem i na zachód od Brześcia, oraz grupa KOP generała Rückemanna-Orlika, zbierająca się nad dolnym Styrem. Kleeberg, wykonując rozkaz marszałka Śmigłego, postanowił ruszyć natychmiast na południe, aby jeszcze przed nadejściem Sowietów [...] zdążyć przedostać się ku Rumunii”⁴. Także Ośrodkowi Zapasowemu

² M. Barczyński, *20 Dywizja Piechoty 1918–1945*, Biała Podlaska 1998.

³ L. Moczulski, *Wojna polska 1939*, Warszawa 2009, s. 817; P. P. Wiczorkiewicz, *Ostatnie lata Polski Niepodległej. Kampania 1939 roku*, Warszawa 2013.

⁴ L. Moczulski, *Wojna polska...*, s. 897.

nakazano odwrót w kierunku granicy rumuńskiej. W trakcie wykonywania tego rozkazu żołnierze batalionu marszowego 78. pułku piechoty zostali otoczeni przez oddziały Armii Czerwonej. Znaleźli się w niewoli sowieckiej – oficerów wywieziono do obozu dla jeńców wojennych w Kozielsku.

Maria Wólczyńska przez cały okres pobytu w Osowie Poleskiej nie miała żadnych wiadomości o swoim mężu i nie wiedziała, gdzie się on znajduje. W czasie trwających działań wojennych we wrześniu 1939 r. do Osowy Poleskiej przybyła jej siostra Wanda, która jak wiele osób uciekała przed nacierającymi od zachodu i z południa, z terytorium Słowacji, oddziałami niemieckimi. Ojciec Marii, Teodor, w związku z sytuacją wojenną i pobytem swych córek na Kresach Wschodnich od końca września 1939 r. czynił starania, aby mogły one wrócić do znajdującego się już wtedy w Generalnym Gubernatorstwie Jordanova. Zabiegi te okazały się jednak bezowocne.

**Fot. 19. Ślub Marii Mrugacz i Andrzeja Wólczyńskiego, 16 sierpnia 1938 r.
Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich**

Na terenach przyłączonych do ZSRS rozpoczął się terror stosowany przez oddziały NKWD. Prowadzono aresztowania polskiej

inteligencji oraz inwigilowano tych, którzy mogli okazać się niewygodni albo podejrzani dla władzy sowieckiej. Dotkliwą formą represji były deportacje obywateli polskich w głąb ZSRS. Pierwsza z nich miała miejsce w lutym 1940 r. i objęła ponad 140 tys. obywateli polskich, których przetransportowano do północno-wschodnich rejonów europejskiej części ZSRS. W drugiej fali deportacji, w kwietniu 1940 r., wywieziono 61 tys. osób, przede wszystkim kobiety i dzieci z rodzin, których ojcowie zostali aresztowani przez NKWD w jesieni 1939 r. Zesłańców skierowano do Kazachstanu⁵.

W dniu 9 kwietnia 1940 r. Maria Wólczyńska wraz z jedenastomiesięcznym synem i przebywającą u niej, będącą w zaawansowanej ciąży siostrą Wandą zostały załadowane do bydłych wagonów i ruszyły wraz z setkami Polaków w nieznane na wschód. Przed opuszczeniem domu pozwolono im zabrać dwie walizki rzeczy osobistych. Pozostały dobytek Maria pozostawiła pod opieką sąsiadów. Podróż przez rozległe tereny Rosji przebiegała w nieludzkich warunkach. W trakcie transportu, na jednym z postojów za Uralem Wanda urodziła syna, którego Maria ochrzciła, nadając mu imiona Lech Czesław. Wanda, dla której trudy podróży stawały się nie do zniesienia, zaczęła chorować. Wreszcie po dwóch miesiącach zesłańcy dotarli do kresu drogi i znaleźli się w obozie Bajdała w miejscowości Bersuat, leżącej około 40 km na południe od Karagandy, w centralnej części Kazachskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (obecnie Kazachstan)⁶.

Ci, którzy przeżyli transport, byli skazani na wyniszczającą pracę, m.in. przy wyrębie lasów, budowie linii kolejowych, w kopalniach. Codziennie toczyli walkę o przetrwanie w sowieckich obozach, w których przyszło im egzystować. Trapiły ich głód i choroby, a sowieccy strażnicy stosowali wobec nich represje. Mieszkali po kilkanaście osób w wykopanych w ziemi jamach – lepiankach, pokrytych dachem wykonanym z trzciny i błota. Ponadto klimat był bardzo

⁵ S. Ciesielski, W. Materski, A. Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Warszawa 2002, s. 14.

⁶ Relacje Andrzeja Wólczyńskiego (syna), 26 XI 2005 r. i 16 I 2006 r., w zbiorach autora.

НКВД СССР

1940г.

г.р. Москва.

НАЧАЛЬНИКУ КОЗЕЛЬСКОГО ЛАГЕРЯ ВОЕННОПЛЕННЫХ
СТ. ЛЕИТЕНАНТУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ -
тов. КОРОЛЮ.

г.р. Козельск, Смоленской обл.

СОВЕРШЕННО-СЕКРЕТНО;
ТОЛЬКО ЛИЧНО. 384

С получением сего немедленно направьте в г.р. Смоленск в распоряжение начальника НКВД по Смоленской области нижеперечисленных военнопленных, содержащихся в Козельском лагере:

1. КОЗНАЦКОГО Яна Яковича, 1893 г.р.	Дело №-3206
2. ГАЛЯРЭВИЧ Станислава Теодоровича 1913 г.р.	984
3. ЗИСОВИЧ Одиунда Викторовича 1909 г.р.	380
4. ГЕЛЯГОВСКОГО Станислава Адамовича 1904 г.р.	1601
5. БОГОВСКОГО Песлава Аполлинаровича 1901 г.р.	3770
6. ГУТАК Ксаверия Паспловича 1909 г.р.	570
7. ГОЛКОВСКОГО Тадеуша Вальдгильмовича, 1903 г.р.	505
8. ГАЛДА Алоизи Эзефовича 1912 г.р.	2761
9. ЗОТНХОВСКОГО Витольда-Парьяна Игнатьевича	4036

URZĄD MIASTA JORDANOWA
REFERAT
SPRAW OBYWATELSKICH
I ADMINISTRACJI
34-785 Jordanów, Rynek I

Za zgodność z oryginałem
Jordanów dnia 15.06.1993

W up. Burmistrza
Zofia Figurska
Inspektor

Fot. 20. Lista wywózkowa NKWD nr 384 do Katynia, 2 kwietnia 1940 r.
(pierwsza strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

2.385

10.	ГАНУСЕВИЧ Марьяна Эдвардовича	Дело № 761
	1910 г.р.	
11.	ДИМИТРОВА Нарциса Яновича	2009
	1898 г.р.	
12.	ДРОБИНСКОГО Станислава Михайло	4573
	вича, 1909 г.р.	
13.	ВУЛЬЧИНСКОГО Андрея Антоновича	2664
	1911 г.р.	
14.	БУРСА Войсеха Мечиславовича	3173
	1895 г.р.	
15.	ВИХТОВСКОГО Тадеуша Ивановича	2145
	1910 г.р.	
16.	ДАШКЕВИЧ Казимира Бонифацевича	541
	1905 г.р.	
17.	ВУШНИК Франца Викентьевича	2591
	1896 г.р.	
18.	БЕНЬ Станислава Петровича	1698
	1891 г.р.	
19.	ВЫТКОВСКОГО Виктора Константиновича	2344
	1902 г.р.	
20.	ВСЕСЛОВСКОГО Болеслава Францевича	4808
	1888 г.р.	
21.	ГРОТУС Тадеуша Андреевича	632
	1917 г.р.	
22.	ДУБАНЕВСКОГО Диегомиа Леопольдовича	2973
	1907 г.р.	
23.	ВИНИШЕВСКОГО Павла Францевича	3434
	1908 г.р.	
24.	БАРАНСКОГО Тадеуша Антоновича	2514
	1902 г.р.	
25.	ГУРА Петра Игнатьевича	207
	1901 г.р.	
26.	ДЕШЕРТ Болеслава Рувальгельмовича	265
	1901 г.р.	
27.	ДВОРНИЦКОГО Станислава Ивановича	2652
	1915 г.р.	
28.	ДОРОШ Елиза Якубовича	2548
	1908 г.р.	

UKRZĄD MIASTA JORDANÓWA
REFERAT
SPRAW OBYWATELSKICH
I ADMINISTRACJI
34-785 Jordanów, Rynek I

Za zgodność z oryginałem
Jordanów dnia 15.06.1998

Z up. Burmistrza
Zofia Flork
Inspektor

Fot. 21. Lista wywózkowa NKWD nr 384 do Katynia, 2 kwietnia 1940 r.,
poz. 13 (druga strona) Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

niesprzyjający: krótka wiosna, upalne lato, długa i bardzo mroźna zima, z temperaturą dochodzącą do -50°C . W tych trudnych warunkach pomagali sobie nawzajem. Starali się zdobywać pożywienie poza skromnymi przydziałami, które otrzymywali od władz obozowych, niekiedy kradli owies przeznaczony dla koni, choć groziły za to, podobnie jak za wszystkie, nawet najmniejsze przewinienia, bardzo surowe kary⁷.

W czasie pobytu na zesłaniu Maria Wólczyńska nie przyznała się przesłuchującym ją wielokrotnie funkcjonariuszom NKWD, że jest żoną oficera Wojska Polskiego. Twierdziła uparcie, że jej mąż Andrzej jest nauczycielem. W trakcie jednego z przesłuchań przesłuchujący ją enkawudzista w przypiływie szczerości powiedział do niej: „Masz szczęście Maria, że twój mąż nie był oficerem tylko nauczycielem, bo my z wszystkimi waszymi oficerami zrobiliśmy”⁸ – i tu wykonał wymowny gest oznaczający odebranie życia.

Na zesłaniu Maria pracowała w polu. Była to ciężka i wyczerpująca praca, która trwała od świtu do wieczora. Opiekowała się także siostrą Wandą, obłożnie już wtedy chorą, oraz dwojgiem dzieci – swoim synem Andrzejem i siostrzeńcem Leszkiem. W trakcie pobytu w obozie dla zapewnienia bezpieczeństwa synowi i sobie zmieniła pisownię swojego nazwiska z Wólczyńska na Wulczyńska. Miała ograniczony dostęp do informacji o swoich najbliższych. 22 czerwca 1940 r., po przybyciu do obozu Bajdała napisała kartkę do swych rodziców w Jordanowie: „Ja pracuję w polu, ale jeszcze żadnej zapłaty nie otrzymaliśmy i na pewno nie otrzymamy. Jak możemy tak żyjemy co będzie dalej nie wiem. Bardzo Was prosimy, aby Tata napisał do władz niemieckich, by Oni zażądali naszego powrotu. Co więcej słyhać – czy jest nadzieja naszego powrotu. Gdzie Jędrus, nic o nim nie wiem... Proszę nam dużo pisać i modlić się to może jakoś przetrzymamy

⁷ D. Boćkowski, *Czas nadziei. Obywatele Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR i opieka nad nimi placówek polskich w latach 1940–1943*, Warszawa 1999; S. Ciesielski, *Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946*, Wrocław 1997; *Deportacje Polaków i obywateli polskich do Kazachstanu w latach 1936–1941*, oprac. D. Panto, Gdańsk 2022; E. Kowalska, *Przeżyć, aby wrócić!...*; J. Kurczab, *Ofiary dwóch totalitaryzmów...*

⁸ Relacje Andrzeja Wólczyńskiego (syna)...

i powrócimy do domu”⁹. Te słowa w pełni oddają tragizm sytuacji, w jakiej znaleźli się Polacy zesłani w głąb Rosji. Maria Wólczyńska poszukiwała informacji o swoim mężu Andrzeju za pośrednictwem Polskiego Czerwonego Krzyża. Zachowała się kartka przesłana przez PCK z dnia 21 stycznia 1941 r., podpisana przez kierowniczkę Biura Informacyjnego PCK, Marię Bortnowską: „Otrzymaliśmy wiadomość, że niektórzy jeńcy, którzy poprzednio znajdowali się w obozie jeńców w Kozielsku piszą podając nast. adres Moskwa Moskowskij Pocz-tamt pocztowy jaszczyk 11/C-12”¹⁰. W tym czasie problem polskich oficerów wziętych do niewoli przez wojska sowieckie już nie istniał, ponieważ zostali oni zamordowani przez NKWD wiosną 1940 r.

Po napaści Niemiec na ZSRS, a więc po 22 czerwca 1941 r., nawet ograniczony kontakt listowny zesłańców z bliskimi pod okupacją niemiecką stał się niemożliwy. W czasie wojny ojciec Marii Wólczyńskiej, Teodor Mrugacz, poszukiwał swoich zaginionych córek i wnuków oraz zięcia. Andrzej Wólczyński przysłał do swoich teściów w Jordaniowie jedną kartkę z obozu w Kozielsku adresowaną do żony i syna, potem kontakt się urwał. Nikt wtedy nie wiedział, że los polskich jeńców wojennych został przesądzony wiosną 1940 r. Po podjęciu 5 marca 1940 r. decyzji o wymordowaniu polskich oficerów ruszyła machina zbrodni. W kwietniu i maju 1940 r. z obozów wyjeżdżały transporty z jeńcami do siedzib zarządów NKWD w Smoleńsku, Charkowie i Kalininie i tam ich zabijano¹¹.

Po podpisaniu 30 lipca 1941 r. układu Sikorski-Majski miała powstać na terenie ZSRS polska armia, a rząd sowiecki zobowiązał się do udzielenia amnestii wszystkim obywatelom polskim więzionym w ZSRS. W grudniu 1941 r. do Moskwy udał się osobiście gen. Sikorski i przeprowadził rozmowy bezpośrednio ze Stalinem. Szukał informacji o polskich oficerach i żołnierzach wziętych do sowieckiej niewoli w 1939 r., lecz Stalin udzielił wymijającej odpowiedzi¹².

⁹ Kartka z ZSRS, 22 VI 1940 r., zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

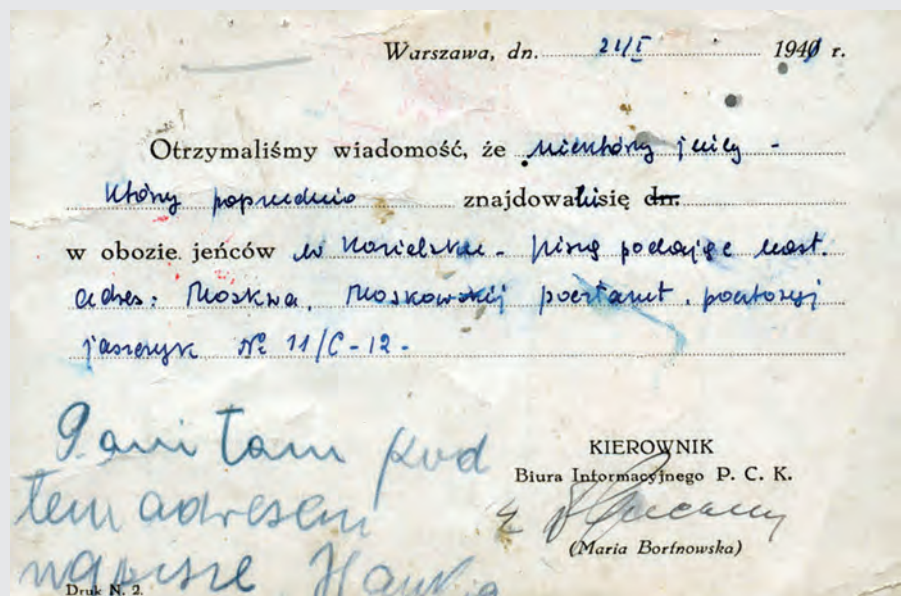
¹⁰ Kartka PCK, 21 I 1941 r., zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

¹¹ A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyń...*, s. 111–167.

¹² *Ibidem*, s. 177–195.

Fot. 24. Kartka PCK z informacją o Andrzeju Wólczyńskim, 21 stycznia 1941 r. (pierwsza strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 25. Kartka PCK z informacją o Andrzeju Wólczyńskim, 21 stycznia 1941 r. (druga strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

W obozie Bajdała w Bersuat zesłańcy wiedzieli, że rząd polski w Londynie nawiązał stosunki dyplomatyczne z ZSRS. Zaczęto wówczas organizować punkty rekrutacji do tworzącej się armii i punkty zborne dla Polaków zwalnianych z więzień i obozów. Sowieci bardzo jednak utrudniali kontakt z przedstawicielami tego rządu. Nie pozwalali opuszczać obozu, zwłaszcza krewnym wojskowych i policjantów oraz tym, którzy przyznali się, że ich bliscy byli internowani w obozach na terenie ZSRS. Nie można było także swobodnie przemieszczać się bez stosownego zezwolenia¹³. Zdana tylko na własne siły Wólczyńska zajęta była losem swoich najbliższych, zapewnieniem im podstawowych środków do przetrwania na tej nieludzkiej ziemi, gdzie „zdobycie funta chleba uchodzi... za szczęście; ciężka praca niszczy siły nie podtrzymywane przez dostateczne odżywianie; nadzór policyjny i bezgraniczna przestrzeń azjatyckiego kontynentu odbierają wszelką nadzieję ucieczki”¹⁴. Armia gen. Andersa opuściła Związek Sowiecki w dwóch turach – pierwsze jednostki ewakuowano w kwietniu, a kolejne w sierpniu 1942 r. Po ujawnieniu przez Niemców w dniu 13 kwietnia 1943 r. odkrycia w okolicach Smoleńska, w Lesie Katyńskim, masowych grobów polskich oficerów rząd polski zwrócił się do Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w Genewie z prośbą o wysłanie do Katynia specjalnej delegacji dla zbadania okoliczności dokonania mordu. Związek Sowiecki określił te działania jako przejaw prohitlerowskich nastrojów w rządzie Rzeczypospolitej. 25 kwietnia 1943 r. ZSRS zerwał stosunki dyplomatyczne z rządem Rzeczypospolitej, co było ogromną tragedią dla zesłańców, ponieważ tracili szansę na opuszczenie kraju ich niedoli.

Wiosną 1943 r. w Moskwie zawiązał się Związek Patriotów Polskich (ZPP) pod przewodnictwem Wandy Wasilewskiej. Skupiał on środowiska działaczy gotowych do podjęcia współpracy z Kremlen. Po zerwaniu przez ZSRS stosunków dyplomatycznych z rządem polskim w Londynie rozpoczęto w maju 1943 r. w Sielcach nad Oką formowanie 1. Polskiej Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.

¹³ Relacje Andrzeja Wólczyńskiego (syna)...

¹⁴ C. Miłosz, *Zniewolony umysł*, Kraków 2004, s. 124–125.

Do Ambasady Polskiej
w Moskwie
przez Starostwo Powiatowe w Myślenicach

W kwietniu 1940.r. przesiadli Władze Związku Sowieckiego do Rosji w okolicie Kazakstanu, - dwie nasze córki, przebywające wówczas na Polesiu.

Młodsza córka Maria, ur. 11.7. 1912.r. w Jordanowie, zamężna Wólczyńska, była wówczas zatrudniona na Polesiu w charakterze nauczycielki szkoły powszechnej, zaś mąż jej Jędrzej Wólczyński, oficer Wojska Polskiego, zginął w czasie działań wojennych z Niemcami w 1939.r. Starsza наша córka Wanda, ur. 10.9.1909.r. także w Jordanowie, zamężna Mrugacz, przebywała w owym czasie przy siostrze Marii, pełniąc także obowiązki gospodyni domu i sprawując pieczę nad 3. miesięcznym niemowlęciem swej siostry Marii i moralną opiekę w miejsce nieobecnego męża, powołanego w sierpniu 1939.r. do Wojska Polskiego.

Ta, przesiadłona do Rosji porodziła synka, dziś pięcioletniego, tak, że obie nasze córki pozostawały przy niemowlęciach.

Według ostatniej wiadomości otrzymanej dnia 7. maja 45.r. a datowanej z dnia 11.2.45., - córki nasze żyją, dzieci ich również pozostają przy życiu, a adres ich brzmi :

Niniejsi podpisani upraszamy Wysoką Ambasadę o udzielenie pozwolenia na repatriację naszych córek do ich stałego miejsca zamieszkania t.j. do Jordanowa, bowiem : 1/ mąż Wandy, Czesław, pracownik Urzędu Poczтового w Jordanowie, prowadzi także w Jordanowie gospodarstwo rolne, zatem obecność żony, jako pomoc w gospodarstwie rolnym i domowym, jest niezbędnie konieczna. -

2/ mam lat 88, żona zaś Julia 87, jesteśmy do pracy niezdolni, zważając na prowadzenie gospodarstwa rolnego, o obszarze łącznym 5,5 ha, położonego w Jordanowie. Pomoc ze strony córek jest konieczna.

W związku z powyższym upraszamy o udzielenie naszym dzieciom pozwolenia na mocy którego mogłyby powrócić do swego kraju, zapewnić nam starcom opiekę i byt, nadto połączyć rozbite rodziny. -

Teodor i Julia Mrugaczowie
Jordanów, Małejowska 193

Fot. 26. Pismo Teodora Mrugacza i Julii Mrugacz do Ambasady Polskiej w Moskwie, 1945 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Polacy przebywający w Rosji zgłaszali się do niej masowo, licząc na poprawę swojej egzystencji w ZSRS. Ludzie ci poznali na własnej skórze, jak wygląda sowiecki kraj, a ich „sympatia do stalinowskiego systemu po tych doświadczeniach była nieduża; można powiedzieć, że była to nienawiść”¹⁵. Dowódcą dywizji został płk Zygmunt Berling.

W Bersuat życie toczyło się bez większych zmian. Maria Wólczyńska zajmowała się chorą siostrą i opiekowała się dziećmi. W tym czasie władze ZSRS zmuszały Polaków do przyjmowania obywatelstwa sowieckiego. Maria nigdy się na to nie zgodziła, gdyż wierzyła, że kiedyś uda się jej wrócić do Polski, do Jordanowa, wraz z synem, siostrą i siostrzeńcem.

Wojna skończyła się, a los Polaków w ZSRS nadal był niepewny, mimo że wiele mówiło się o repatriacji i powrocie do Polski. Maria zaczęła działać w Związku Patriotów Polskich, aby ona i jej najbliżsi mogli wrócić do kraju. Mimo działalności ideologicznej i propagandowej terenowi działacze ZPP podejmowali działania na rzecz osób deportowanych poprzez zorganizowanie opieki społecznej, odtworzenie i rozbudowę sieci placówek oświatowo-wychowawczych dla polskich dzieci, a także przygotowanie wyjazdu Polaków ze Związku Sowieckiego¹⁶. W ramach ZPP od lata 1945 r. do wiosny 1946 r. Wólczyńska zaangażowała się w organizację powrotu do kraju zesłańców z Bersuat i zbierała na ten cel fundusze. W protokole z zebrania obywateli polskich z 2 października 1945 r. można przeczytać: „Przystąpiliśmy do zbierania funduszu repatriacyjnego i natychmiast każda rodzina złożyła po 40 r[ubli] od osoby powyżej lat 14, a do lat 14, po 20 r[ubli] na ręce ob. Wulczyńskiej”¹⁷. Sumę 900 rubli zebraną w Bersuat na fundusz repatriacyjny wpłacono w Rejonie Zarządu ZPP w Wiszniówce w dniu 11 listopada 1945 r.¹⁸

¹⁵ *Ibidem*, s. 125.

¹⁶ W. Marciniak, *Odzyskać nadzieję, wrócić do Ojczyzny. Związek Patriotów Polskich w południowym Kazachstanie w latach 1944–1946*, Łódź–Białystok 2021, s. 12.

¹⁷ Protokół zebrania sporządzony w dniu 3 X 1945 r. w sowchozie Bajdała, zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

¹⁸ Pokwitowanie z dnia 11 XI 1945 r., zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

Do
 Drodzkiej Bajdala Bemowskiego
 Powiatu Ob. Wólczyńskiego.

Zarząd Rejonowy Z.P.P. w Hisz-
 niówce odpowiada i informuje:-
 (Repatriacja) naszego obwodu odbędzie się
 w Marcu.-

Proszę być przygotowanym i czekać
 naszych wniosków.

W sprawie produktów, przedpłaconych
 nie otrzymaliśmy zezwolenia w najbliż-
 szym czasie.

Przewodniczący
 Rej. Zarządu Z.P.P.

12/III 46 r.

Fot. 27. Pismo przewodniczącego Rejonowego Zarządu ZPP do Marii Wólczyńskiej, 12 marca 1946 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Na początku 1946 r. Teodor Mrugacz dowiedział się o losie zaginionych w ZSRS córek z dziećmi. Wystosował wówczas pismo do Ambasady Polskiej w Moskwie, w którym prosił o pomoc w ich repatriacji

do Jordanowa: „Upraszamy udzielenie naszym dzieciom zezwolenia, na mocy którego mogłyby powrócić do swego kraju, zapewnić nam starcom opiekę i byt, nadto połączyć rozbite rodziny”¹⁹.

Repatriacja rozpoczęła się pod koniec marca 1946 r. Podróż do Polski trwała do 3 maja 1946 r., kiedy to zesłańcy przekroczyli granicę sowiecko-polską w Brześciu nad Bugiem²⁰. Maria Wólczyńska wwiozła z powrotem do Polski jedyną pamiątkę po mężu – złote kolczyki niezapominajki, zaszyte i schowane w łachmanach, które miał na sobie jej siedmioletni syn Andrzej. Do rodzinnego Jordanowa dojechali 9 maja 1946 r., przywiezieni z Brześcia przez Tadeusza Gwiazdonika, kuzyna Marii. Witali ich ojciec i dziadek Teodor oraz matka i babcia Julia. Maria po powrocie z zesłania ważyła 42 kg, wszyscy byli wygłodniali, brudni, w podartej odzieży. Radość z powrotu w rodzinne strony była ogromna. Teodor poprosił o pomoc mieszkającego w Jordanowie dr. Eustachego Szuberta, który zapewnił repatriantom opiekę medyczną. Maria złożyła Matce Boskiej Jordankowskiej swoje kolczyki, które miała cały czas ze sobą, jako wotum za cudowne ocalenie jej najbliższych.

Nie zważając na nadwyrężone sześciolatnim pobylem na zsyłce w Związku Radzieckim zdrowie, Wólczyńska we wrześniu 1946 r. podjęła pracę jako nauczycielka w Wieprzu. Czyniła jednak starania, aby przenieść się do pracy bliżej Jordanowa, gdzie naukę w szkole powszechnej rozpoczął jej syn Andrzej. W tym czasie ciągle poszukiwała swojego męża Andrzeja, ponieważ od 1940 r. nie miała o nim żadnych informacji. Pisała m.in. do „Wojskowego Przeglądu Historycznego” w Warszawie, lecz nie uzyskała tam żadnych wiadomości.

Od 1947 r. pracowała w szkole powszechnej w Skomielnej Białej, początkowo jako nauczycielka, a od września 1953 r. jako jej kierownik. W tej miejscowości zamieszkała również na stałe. W tym okresie

¹⁹ Pismo Teodora i Julii Mrugaczów do Ambasady Polskiej w Moskwie, 1945 r., zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

²⁰ W. F. Marciniak, *Związek Patriotów Polskich jako organizator repatriacji obywateli polskich z ZSRR w latach 1945–1946*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 23(1), s. 339–368; W. F. Marciniak, *Powroty z Sybiru. Repatriacja obywateli polskich z głębi ZSRR w latach 1945–1947*, Łódź 2014.

Fot. 28. Maria Wólczyńska z domu Mrugacz (1912–2002). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

była często inwigilowana przez Urząd Bezpieczeństwa, a nachodzący ją funkcjonariusze wypytywali o męża, o którym od prawie 10 lat nie miała żadnej wiadomości. Aby ukrócić te najścia, zaprzyjaźniony z ojcem Marii Wólczyńskiej, Teodorem, sędzia sądu w Jordanowie pan Bartuś wywiesił na tablicy ogłoszeń w sądzie w Jordanowie informację, „że jeśli ktoś wie cokolwiek o losie zaginionego w czasie działań wojennych Andrzeja Wólczyńskiego niech o tym poinformuje tutejszy sąd”²¹. Na zamieszczone w ten sposób ogłoszenie nikt nie odpowiedział, ale zamierzony cel został osiągnięty, gdyż najścia UB się skończyły.

Maria pracowała jako kierowniczka szkoły podstawowej do 1972 r. W wieku 60 lat przeszła na emeryturę, ale była jeszcze zatrudniona na pół etatu do 1983 r. Cały czas mieszkała ze swoim synem i jego rodziną w Skomielnej Białej. Od 18 marca 1998 r. należała do Stowarzyszenia Rodzin Katyńskich. Wiedziała od pewnego czasu, że nazwisko jej męża znajduje się na listach katyńskich. Porucznik Wólczyński figurował na liście jeńców przeznaczonych do wywiezienia z obozu w Kozielsku z dnia 2 kwietnia 1940 r., pozycja 13, nr ewidencyjny 2664 (lista wywózkowa NKWD)²². Potwierdzenie faktu, że jej mąż zginął w Lesie Katyńskim uzyskała w 1990 r., gdy Związek Sowiecki oficjalnie przyznał się do popełnienia tej zbrodni ludobójstwa²³.

Maria Wólczyńska zmarła 2 lutego 2002 r. i została pochowana na cmentarzu w Jordanowie²⁴. Dane biograficzne i dokumenty wykorzystane w niniejszym artykule pochodzą od jej syna, Andrzeja Wólczyńskiego. Zostały uzyskane w trakcie przeprowadzonych z nim rozmów w dniach 26 listopada 2005 r. i 16 stycznia 2006 r. Andrzej Wólczyński (syn) był dyrektorem Szkoły Podstawowej im. Władysława Orkana w Skomielnej Białej w latach 1972–1986. Zmarł 27 listopada 2019 r.

²¹ Relacje Andrzeja Wólczyńskiego (syna)...

²² Lista wywózkowa NKWD obejmująca jeńców przeznaczonych do wywiezienia z obozu w Kozielsku, 2 IV 1940 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich.

²³ *Katyń. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Kiński *et al.*, red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000, s. 709.

²⁴ Relacje Andrzeja Wólczyńskiego (syna)...

Autor składa podziękowanie pani Halinie Wólczyńskiej za udostępnienie fotografii i dokumentów oraz cierpliwość i wyrozumiałość w trakcie prowadzonych rozmów.

Andrzej Masłowski

JÓZEF ŁOPATA – POSTERUNKOWY POLICJI PAŃSTWOWEJ

Urodził się 16 lipca 1911 r. w Skomielnej Białej. Był synem Feliksa Łopaty i Reginy z domu Handzel. Pobrali się oni w lipcu 1897 r. w Skomielnej Białej, ich związek małżeński pobłogosławił ekspozytor parafii, ks. Jan Pabian. Regina i Feliks byli rolnikami, Feliks pochodził z Rabki. Małżeństwo doczekało się dziewięciorga dzieci (dwoje z nich zmarło w wieku niemowlęcym)¹. Rodzice Józefa byli ludźmi zaradnymi. Ich wnuczka Halina Sobczak wspominała: „Moi dziadkowie nie tylko gospodarzyli, handlowali także »po jarmarkach« płótnem, dzięki czemu zdobyli środki, aby kształcić swoje dzieci”².

Feliks Łopata³ (1869–1949) był głównym inicjatorem powołania w Skomielnej Białej Straży Ogniowej. Kronikarka Maria Zawadzka w swej Kronice Skomielnej Białej napisała: „Stosunkowo bardzo późno założono we wsi Straż pożarną; inicjatywa wyszła od nieżyjącego dziś Feliksa Łopaty (rola Słowiakowa) i kierownika szkoły Fulińskiego, którzy doprowadzili do jej powstania w r. 1911 [poprawione

¹ Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Skomielnej Białej, Kroniki parafialne i dokumenty (księgi urodzeń, małżeństw i zgonów).

² Relacja Haliny Sobczak, bratanicy Józefa Łopaty, w zbiorach autora.

³ Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Skomielnej Białej, Kroniki parafialne...

Lp. 131/7	Klasa	Józef Łopata		matki lub opiekuna	stwierdzenie (276. Regul.)
	ur. d.	16. lipca 1911.		Feltes.	egz. prywatnego
	Oddział	w Hłom. (Brój) wojew. Brakowski.		Regina	Reg. lub w razie
	religi	Katol.	obrz.	Sacini.	nia egzaminu
Rok nauki	7.	Rozpoczął naukę szk. w r. szk. 1917/18		10. 262.	wego (§ 218 R.
		uczęszcza do szkoły tutejszej od dnia 12. 1917 (z Proszkowskiej)			
Rok szkolny 1923/24.		I. półrocze		II. półrocze	
Zachowanie się:		bardzo dobre		bardzo dobre	
Pilność:		dobra		dobra	
Rzecz w poszczególnych przedmiotach naukowych:	w nauce religii:	bardzo dobry		bardzo dobry	
	w języku polskim:	dobry		dobry	
	w języku				
	w rachunkach z geometrią:	dobry		dobry	
	w przyrodzie:	bardzo dobry		bardzo dobry	
	w geografii:	dobry		dobry	
	w historii:	dobry		dobry	
	w rysunkach:	bardzo dobry		bardzo dobry	
	w robotach:	dobry		dobry	
	w śpiewie:	dobry		dobry	
w grach i gimnastyce:	bardzo dobry		bardzo dobry		
w robotach kobiecych:					
Porządek zewnętrzny ówoczeń		staranny		staranny	
Liczba opuszczonych dni szkolnych		usprawiedl.		11	
		nieusprawiedl.			
Ostateczny wynik postępu z końcem roku szkolnego		Na podstawie powyższych postępów uznaje się ucz. t. uzdolnion. do przejścia do klasy do oddziału (roku nauki) szkoły klasowej			
Waga 1. Do wypełnienia w razie przejścia ucz. do innej szkoły (§ 95 Regul.)		19			
Był ucz. tutejszego zakładu do dnia 19		Zawiadomienie szkolne wydał			
myśl § 95 Regulaminu z powodu przejścia t. ucz. do szkoły powszechnej w		19			
Waga 2. Do wypełnienia w razie ukończenia nauki codziennej (§ 60 Regul.)					
Na podstawie powyższych uznaje się, że uczeń uczynił zadość obowiązkowi uczęszczania na naukę codzienną W myśl artykułu 81 kr. ust. szk. z dnia 23 maja 1895 (Dz. u. kr. Nr. 57.)					
on obowiązan do uczęszczania na naukę dopełniającą Dnia		19			

Fot. 29. Świadectwo ukończenia szkoły powszechnej przez Józefa Łopatę w roku szkolnym 1923/1924. Zbiory Haliny Sobczak

odręcznie, w oryginalnym maszynopisie widnieje data 1912 – A.M.J. Mieszkali obaj blisko siebie, przedzieleni tylko domem Kowalczyków (»z kółka«), łatwo im było omawiać plany i ich realizację⁴.

Po wybuchu Wielkiej Wojny (I wojny światowej) w domu Feliksa i Reginy Łopatów mieszkał przez dwa tygodnie dowódca Legionów Polskich, brygadier Józef Piłsudski. Miało to miejsce przed wyruszeniem Legionów w rejon Jurkowa, gdzie legionieści stoczyli swoją pierwszą zwycięską walkę z Moskalami (bitwa na przełęczy Chyszówki 23 listopada 1914 r.) i wzięli do niewoli 91 Rosjan. O pobycie Piłsudskiego w Skomielnej Białej cytowana wyżej kronikarka pisała: „Legiony walczące na Podkarpaciu otarły się też o Skomielną B[iałą]. Piłsudski pomieszkiwał tu w domu Feliksa Łopaty (dziś już nieżyjącego) na roli Słowiakowej. Bitwa z Rosjanami odbyła się 14 listopada 1914 r. i w tym okresie mógł tu przebywać »Brygadier«, popularny na Podhalu, jak można wnosić z ilości oficerów i generałów legionowych góralskiego pochodzenia”⁵. Feliks Łopata wraz z kierownikiem Szkoły Ludowej Janem Fulińskim i ks. Aleksandrem Kromerem byli również inicjatorami powołania we wsi Skomielna Biała Kółka Rolniczego, które powstało 25 sierpnia 1918 r.

W tej patriotycznej i zaangażowanej społecznie rodzinie urodził się Józef, którego 30 lipca 1911 r. ochrzcił ekspozytor parafii pod wezwaniem św. Sebastiana, ks. Aleksander Kromer. 1 września 1917 r. Łopata rozpoczął naukę w dwuklasowej mieszanej Szkole Ludowej w Skomielnej Białej, kierowanej przez Jana Fulińskiego. Wychowawczynią (opiekunką) klasy, do której uczęszczał Józef, była żona kierownika szkoły – Stanisława Fulińska. W październiku 1921 r. kierownikiem szkoły w Skomielnej Białej został Kazimierz Czopkiewicz, a opiekunką klasy, do której uczęszczał Józef, Ludmiła Czopkiewiczowa. W roku szkolnym 1923/1924 Łopata ukończył trzyklasową Publiczną Szkołę Powszechną w Skomielnej Białej, uzyskując dobre i bardzo dobre oceny⁶.

⁴ M. Zawadzka, *Kronika Skomielnej Białej*, Skomielna Biała 1970, mps.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Archiwum Szkoły Podstawowej im. Władysława Orkana w Skomielnej Białej, Szkoła Ludowa II klasowa w Skomielnej Białej, Katalog główny wraz z wykazem

**Fot. 30. Józef Łopata z siostrzeńcami we Franklinowie, 17 czerwca 1928 r.
Zbiory Haliny Sobczak**

W latach 1929–1933 uczęszczał do Państwowej Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem (obecnie Zespół Szkół Plastycznych im. Antoniego Kenara), której dyrektorem był absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, legionista Adam Dobrodzicki. Szkołę powołało w 1876 r. Towarzystwo Tatrzańskie. W 1878 r. otrzymała ona statut cesarsko-królewskiej szkoły państwowej (c.k. Szkoła Przemysłu Drzewnego). Od 1901 r. kierowali nią dyrektorzy polskiego pochodzenia – pierwszym był Stanisław Barabasz. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości placówka ta utrzymała status szkoły państwowej. Józef uczęszczał do klasy kształcącej stolarzy, a będąc uczniem klasy drugiej, ukończył kurs wyrobu skrzypiec. W szkole osiągał bardzo dobre wyniki⁷.

klasyfikacyjnym; Trzyklasowa Publiczna Szkoła Powszechna w Skomielnej Białej, Katalog klasowy wraz z wykazem klasyfikacyjnym.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie, Państwowa Szkoła Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, Katalog Główny Ogólny kurs pierwszy oddział rzeźby, stolarstwa z lat 1929–1930, Katalog Główny kurs II, III, I oddział stolarski z lat 1931–1932; Katalog Główny kurs II, III, IV oddział stolarstwa z lat 1932–1933.

Fot. 31. Szkoła Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 32. Uczniowie Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem (1929–1933),
wśród nich Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Rok szkolny 1931/32

L. 4

Kurs

Oddz.

III

Stolarstwo

Imię i nazwisko ucznia

Łopata Józef

Urodził się
dnia 16 września r. 1911
w Wroniechów Białe
poczt. Łobowola
woj. Łódzkie

Rd. Br. Rost.
Nar. Polak
Gdzie i u kogo mieszka

Poprzednie studia i praktyka f. hł. szk. pow.

Ojciec, względnie matka i opiekun:

Imię i nazwisko Feliks Łopata
zawód i adres rolnik w Wroniechów Białe
stosunki majątkowe

Uczeń opt. szk. st.

Pobiera stypendja i zapomogi

Przyznane nagrody konkursowe

Praktyki wakacyjne

Inne uwagi

Wyniki w kwalifikacji		Konferencje				Nota na świadectwie	Wyciąg z minist. rozp. o klasyfikacji (z d. 9/VII. 1909, L. 141. 1911)
		I. IX. do 15. IX.	II. XI. do 15. XI.	III. I. do 15. I.	IV. III. do 30. III.		
Praktyczna nauka zawodu	W zachowaniu się	2	1	1	1	<u>bardzo dobry</u>	Zachowanie się 1. bardzo dobre 2. odpowiednie 3. nieodpowiednie Postęp 1. bardzo dobry 2. dobry 3. dostateczny 4. niedostateczny Postęp ogólny 1. bardzo dobry 2. dobry 3. dostateczny 4. niedostateczny Na postępy ogólny wpływają tylko z reguły przedmioty obowiązkowe. Postępy ogólny jest: „bardzo dobry”, jeśli przeważają przedmioty klasyfikowane „bardzo dobry”. W razie równej ilości not „bardzo dobrych”, „dobrych” lub „dostatecznych” przeważają noty przedmiotu głównego. „Dobry”, jeśli więcej niż połowa przedmiotów ma noty „dobre”. „Dostateczny”, jeśli więcej niż połowa przedmiotów ma noty „dostateczne”. „Niedostateczny”, jeśli więcej niż połowa przedmiotów otrzymała stopień „niedostateczny”, lub bez egzaminu poprawowego otrzymała z kilku przedmiotów postępy „niedostateczny”.
	Modelowanie z natury	1	1	1	1	<u>bardzo dobry</u>	
Rysunek odręczny							
Kreślenie geometrycz. i nauka rzutowania							
Perspektywa							
Kreślenie zawodowe <u>Łopata Józef</u>		1	1	1	1	<u>bardzo dobry</u>	
Budożemnictwo maszynowe							
Ćwiczenia w bryle <u>Przejmowania</u>		2	2	2	2	<u>dobry</u>	
Fizyka przemysłowa							
Statyka							
Materiałoznawstwo							
Technologia		4	3	2	2	<u>bardzo dobry</u>	
Kalkulacja zawodowa i wiadomości z działu organizacji warsztatowej							
Religia		1	1	1	1	<u>bardzo dobry</u>	
Język polski							
Nauka o stylach		2	2	2	2	<u>bardzo dobry</u>	
Przyroda							
Korespondencja zawodowa							
Krajoznawstwo i geografia gospodarcza							
Nauka o ustroju Polski i wiadomości o wychowaniu społecznym		3	3	2	2	<u>dobry</u>	
Rachunki							
Ogólne zasady kalkulacji i wiadomości z rachunkowości przemysłowej		3	3	3	2	<u>dobry</u>	
Higiena		4	2	2	2	<u>dobry</u>	
Ćwiczenia ciałem		2	2	2	2	<u>dobry</u>	
Postępy ogólny: a) w I. półroczu: <u>2</u> b) na świadectwie: <u>2</u>							
Ilność opuszczonych godzin	ogółem	11	0	14		Razem	opuszcz. 38 min. 19 s.
Data wydania świadectwa (absolutorium)							

Fot. 33. Arkusz ocen Józefa Łopaty w roku szkolnym 1931/1932 w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 34. Józef Łopata wśród przyjaciół przed pomnikiem Sabaly w Zakopanem.
Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 35. Warsztaty w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem (zaznaczony
Józef Łopata), 5 sierpnia 1930 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 36. Józef Łopata w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Bratanica Józefa Łopaty, Halina Sobczak, wspominała: „Wujek Józek był uzdolniony artystycznie, pisał pamiętnik, który własnoręcznie ozdabiał rysunkami, grał na skrzypcach, rzeźbił”⁸. Szkoła Przemysłu Drzewnego pozwoliła Józefowi na rozwijanie jego zainteresowań sztuką regionalną. Do dnia dzisiejszego zachowały się wykonane przez niego oprawy albumów fotograficznych – w formie płaskorzeźb. Kolejną pasją Łopaty była gra na skrzypcach i na mandolinie. Będąc uczniem Państwowej Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, należał do Związku Strzeleckiego, działał w harcerstwie, a także intensywnie uprawiał turystykę górską⁹.

⁸ Relacja Haliny Sobczak...

⁹ I. Wrzesień, *Zespół Szkół Plastycznych im. Antoniego Kenara w Zakopanem, Historia*, <https://zsp-kenar.pl/szkola/index/17,historia>, dostęp: 20 VI 2001 r.; obecnie: <https://www.gov.pl/web/plastykzakopane/historia-szkoly>, dostęp 9 III 2024 r.

Fot. 37. Pogrzeb Karola Stryjeńskiego w Zakopanem, 29 kwietnia 1933 r.
Zbiory Haliny Sobczak

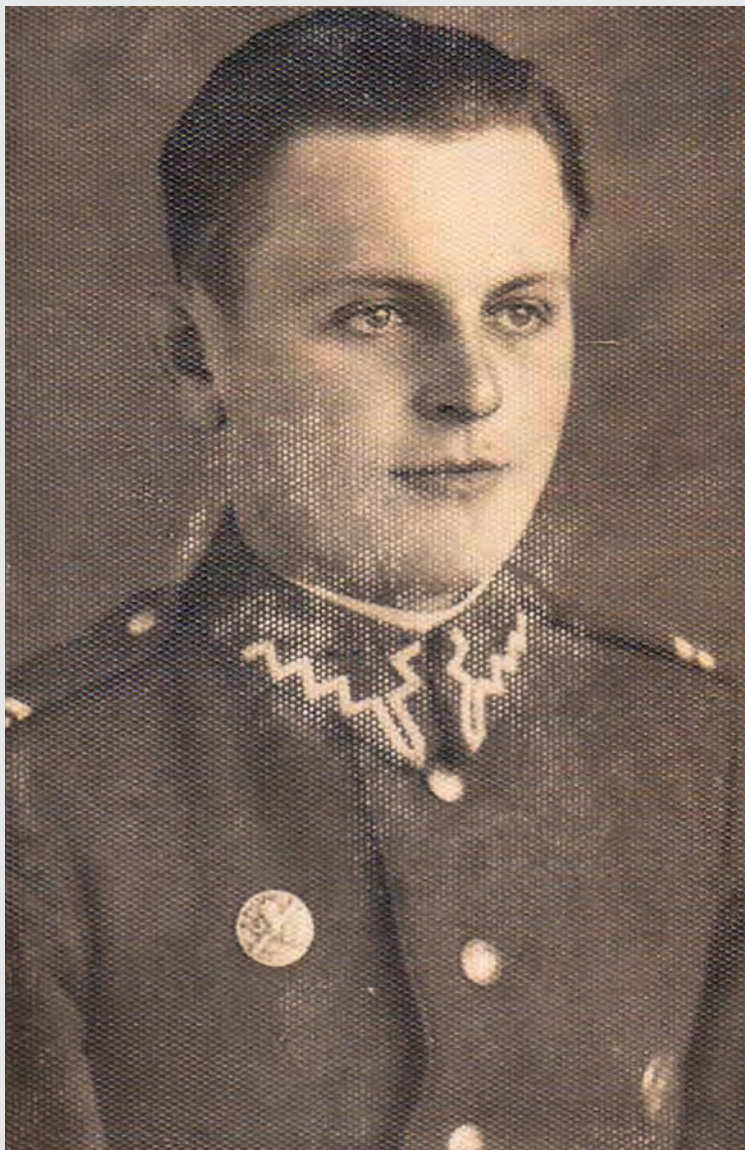
Fot. 38. Absolwenci Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, 9 czerwca
1933 r. Zbiory Haliny Sobczak

W trakcie rozmów z autorem Halina Sobczak prezentowała wykonany własnoręcznie przez Józefa album z inskrypcją „Z lat szkolnych”. Album wypełniają fotografie z górskich wypraw w Tatry, Pieniny, Gorce i Beskidy, pracy „na warsztatach szkolnych”, ze szkolnych uroczystości, wreszcie z wakacji. Na fotografiach Łopata – zawsze w grupie rówieśników – bardzo często występował w harcerskim mundurze. Część fotografii jest podpisana, co pozwala na odtworzenie chronologii zdarzeń. Ostatnią fotografię z okresu swej nauki Józef opisał następująco: „Absolwenci Państwowej Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem 9 VI 1933”. Kolejne fotografie umieszczone w albumie pochodzą z czasów jego służby wojskowej.

Po ukończeniu szkoły średniej Łopata odbył służbę wojskową – był żołnierzem 12. pułku piechoty w Wadowicach, w stopniu kaprała. W kolejnych latach brał udział w ćwiczeniach rezerwy tej jednostki, zdobywając odznaki sprawnościowe (Państwowa Odznaka Sprawnościowa).

W 1937 r. został przyjęty do korpusu Policji Państwowej w „charakterze kandydata kontraktowego na szeregowego”. Policja Państwowa II Rzeczypospolitej była formacją elitarną, liczyła niespełna 33 tys. funkcjonariuszy, a kryteria przyjęcia do niej były wysokie¹⁰. Łopata odbył szkolenie w Centralnej Szkole Policji w Mostach Wielkich (powiat Żółkiew, województwo lwowskie). Szkoła ta była w tym czasie najnowocześniejszą jednostką tego typu, kształcono w niej jednocześnie tysiąc policjantów. Ukończył ją 1 czerwca 1938 r. Skierowany został do pracy w województwie lubelskim, do Powiatowej Komendy Policji w Krasnymstawie. Od 15 maja 1939 r. pełnił służbę na posterunku Policji Państwowej w Kraśnicy w powiecie krasnostawskim. Tam zastał go wybuch wojny we wrześniu 1939 r.

¹⁰ A. Pązik, *Policja Państwowa II RP*, <https://www.dws-xip.pl/wojna/2rp/ad8.html>, dostęp 13 I 2016 r.

Fot. 39. Kapral Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 40. Żołnierze 12. pułku piechoty w Wadowicach, w którym kpr. Józef Łopata odbywał służbę wojskową. Zbiory Haliny Sobczak

W jesieni 1939 r. Sowieci jako pierwszych aresztowali żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza i policjantów. Uważali ich za narzędzie burżuazyjnego państwa i zakwalifikowali do całkowitej likwidacji. Niektórzy z nich zostali od razu rozstrzelani, większość pojmano i osadzono w obozach przejściowych, a ostatecznie przewieziono do obozu specjalnego NKWD w Ostaszkowie¹¹. Jedną z tych osób był posterunkowy Policji Państwowej Józef Łopata.

Halina Sobczak wspominała: „Moja babcia Regina (1878–1958) do końca życia czekała »na powrót z wojny« swojego najmłodszego syna Józefa. Nie dopuszczała do siebie myśli o tym, że mógł zginąć – był przecież taki młody [w chwili wybuchu wojny miał 28 lat – A.M.]. Wujek Władek [mec. Władysław Łopata (1909–1986), absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego – A.M.] przez ponad

¹¹ K. Balicka, *Zagłada Policji Polskiej*, „Cracovia Leopoldis” 2004, nr 4, <https://www.lwow.com.pl/policja/policja.html>, dostęp 9 III 2024 r.; *Ostaszków*, <https://policja-panstwowa.pl/index-198.htm>, dostęp 9 III 2024 r.

Fot. 41. Strzelec Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 42. Ćwiczenia rezerwy 12. pułku piechoty w Wadowicach
wrzesień 1956 r. Zbiory Haliny Sobczak

**Fot. 45. Ćwiczenia rezerwy 12. pułku piechoty w Wadowicach, wrzesień 1936 r.
Zbiory Haliny Sobczak**

czterdzieści lat poszukiwał brata – pisał do Polskiego Czerwonego Krzyża i gdzie tylko się dało – nikt z nas nie wiedział, że wujek Józef został zamordowany w Rosji”¹².

Posterunkowy Policji Państwowej Józef Łopata zamordowany został w Kalininie w 1940 r., spoczywa na Cmentarzu Wojennym w Miednoje¹³. Miejsce pochówku polskich policjantów i żołnierzy KOP nie było znane przez prawie pół wieku. Dopiero w latach 1990–1991 Rosja ujawniła, że znajdowało się 30 km od Kalinina, w miejscowości Miednoje, na terenie wypoczynkowym NKWD. Przeprowadzone w tych latach ekshumacje na cmentarzach ofiar NKWD w Miednoje, a także w Charkowie i Katyniu pozwoliły odtworzyć pierwotne miejsca, gdzie złożono ciała polskich oficerów i policjantów¹⁴.

¹² Relacja Haliny Sobczak...

¹³ *Miednoje. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. I: A–Ł, oprac. Z. Gajowniczek *et al.*, red. G. Jakubowski, Warszawa 2005, s. 515.

¹⁴ K. Persak, *Ekshumacje katyńskie. Prace archeologiczno-ekshumacyjne w Charkowie, Katyniu i Miednoje w latach 1991–1996 i ich wyniki*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 4.

Fot. 44. Posterunkowy Policji Państwowej Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 45. Centralna Szkoła Policji Państwowej w Mostach Wielkich – odprawa wart z udziałem posterunkowego Józefa Łopaty, 7 marca 1938 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 46. Centralna Szkoła Policji Państwowej w Mostach Wielkich – posterunkowy Józef Łopata w otoczeniu kolegów przy budce wartowniczej. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 47. Posterunkowy Józef Łopata z Romanem Fradem w Centralnej Szkole Policji Państwowej w Mostach Wielkich, 20 marca 1938 r. Zbiory Haliny Sobczak

**Fot. 48. Józef Łopata ze znajomymi w Krasnymstawie, 1 maja 1939 r.
Zbiory Haliny Sobczak**

Autor składa podziękowanie za udostępnienie materiałów z archiwum parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Sebastiana w Skomielnej Białej księżom Ryszardowi Pawlusiowi i Andrzejowi Wasilewskiemu-Krukowi. Dziękuje także dyrektorowi Szkoły Podstawowej im. Władysława Orkana Jerzemu Kołpakowi oraz pracownikom Archiwum Narodowego w Krakowie Ekspozytura w Spytkowicach za okazaną pomoc. Szczególne podziękowanie autor kieruje na ręce pani Haliny Sobczak, bratanicy posterunkowego Policji Państwowej Józefa Łopaty, za udostępnienie materiałów i fotografii z albumów rodzinnych.

TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA „KATYŃCZYKÓW” ZE SKOMIELNEJ BIAŁEJ

Z inicjatywy Komitetu Społecznego im. Świętego Sebastiana w Skomielnej Białej krakowski Oddział Instytutu Pamięci Narodowej ufundował tablicę upamiętniającą trzech „katyńczyków” związanych z tą miejscowością, którzy zostali zamordowani przez komunistycznych oprawców wiosną 1940 r. Tablica, której autorem jest artysta rzeźbiarz Wojciech Batko z Krakowa, 21 maja 2020 r. została zamontowana na elewacji kościoła pod wezwaniem św. Sebastiana w Skomielnej Białej¹.

W niedzielę 13 września 2020 r. uroczystego aktu odsłonięcia tablicy dokonali: bratanica posterunkowego Policji Państwowej Józefa Łopaty, Halina Sobczak, i synowa por. Andrzeja Wólczyńskiego, Halina Wólczyńska, oraz dyrektor IPN w Krakowie dr hab. Filip Musiał. Następnie proboszcz skomielniańskiej parafii św. Sebastiana, ks. Ryszard Pawluś, poświęcił tablicę. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele lokalnych władz, policji oraz młodzież i mieszkańcy Skomielnej Białej. Wydarzenie uświetniła orkiestra wojskowa z Krakowa pod dyrekcją por. Piotra Flisa i kompania honorowa Karpackiego Oddziału Straży Granicznej

¹ A. Masłowski, *Na elewacji skomielniańskiego kościoła zamontowano tablicę*, <https://skomielnainfo/2020/05/22/na-elewacji-skomielniainskiego-kosciola-zamontowano-tablice-w-holdzie-obroncom-rzeczypospolitej-polskiej/>, dostęp 31 X 2024 r.

z Nowego Sącza pod dowództwem por. Krzysztofa Nawary. Odczytano apel pamięci, w którym wymieniono m.in. zamordowanych przez sowieckie NKWD, a następnie kompania honorowa oddała salwę honorową².

Na mosiężnej tablicy wygrawerowano następujący napis:

„W hołdzie obrońcom Rzeczypospolitej Polskiej
ofiaram sowieckich zbrodni

Posterunkowy Józef Łopata – urodzony w 1911 r. w Skomielnej Białej, posterunkowy Policji Państwowej w Kraśniczynie, więzień obozu NKWD w Ostaszkowie, zamordowany w Twerze, pochowany na Cmentarzu Wojennym w Miednoje.

Podpułkownik Wojciech Wójcik – urodzony w 1897 r. w Krakowie, żołnierz Legionów Polskich, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, dowódca I Pułku Piechoty KOP, więzień obozu NKWD w Starobielsku, zamordowany w Charkowie, pochowany na Cmentarzu Wojennym w Charkowie-Piatichatkach.

Porucznik Andrzej Wólczyński – urodzony w 1911 r. w Seredzicach, oficer 78. Pułku Piechoty w Baranowiczach, więzień obozu NKWD w Kozielsku, zamordowany w Lesie Katyńskim, pochowany na Cmentarzu Wojennym w Katyniu.

Pamięci tysięcy żołnierzy Wojska Polskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, funkcjonariuszy Policji Państwowej, Straży Granicznej, Straży Więziennej i innych organów państwa polskiego, zamordowanych przez sowieckich oprawców, wrzuconych do dołów śmierci w Katyniu,

² <https://dziennikpolski24.pl/skomielna-biala-tablica-i-salwa-honorowa-dla-obroncow-ojczyzny-zdjecia/ar/ci-15177778>, dostęp 31 X 2024 r.; <https://kraj.gov.pl/pl4/aktualnosci/109559,W-Skomielnej-Bialej-odslonieto-tablice-pamieci-ofiar-zbrodni-katynskiej.html>, dostęp 31 X 2024 r.

Miednoje, Charkowie, Bykowni oraz innych nieznanych miejscach
na terenie Związku Sowieckiego.

W 80. rocznicę Zbrodni Katyńskiej
Instytut Pamięci Narodowej
Społeczny Komitet im. Świętego Sebastiana
2020”

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Dokumentowe Ośrodka KARTA
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
Archiwum Narodowe w Krakowie (Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej pw. św. Józefa w Podgórzu; VI Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie; Państwowa Szkoła Przemysłu Drzewnego w Zakopanem)
Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Ilży
Archiwum parafii rzymskokatolickiej w Skomielnej Białej
Archiwum Straży Granicznej
Archiwum Szkoły Podstawowej im. Władysława Orkana w Skomielnej Białej
Centralne Archiwum Wojskowe
Instytut Polski i Muzeum Sikorskiego w Londynie, relacje
Urząd Stanu Cywilnego m. st. Warszawa (III Wydział Rejestracji Stanu Cywilnego i Ksiąg Zaburzańskich)
Zbiory Władysława Handzla (fotografie)
Zbiory Jacka Kozaka (relacje córek Wojciecha Wójcika – Emilii Szkopiak i Marii Bone)
Zbiory Andrzeja Masłowskiego (relacja Andrzeja Wólczyńskiego syna z 26 listopada 2005 r. i 16 stycznia 2006 r.; relacja Rozalii Masłowskiej; relacja Haliny Sobczak; Maria Zawadzka, Kronika Skomielnej Białej, Skomielna Biała 1970, mps)
Zbiory Krystyny Samsonowskiej
Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Prasa

„Rzeczpospolita”, 17 IV 2010

Źródła drukowane

Berling Z., *Z łagrów do Andersa. Wspomnienia*, Warszawa 1990.

Bober J., *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, oprac. K. Halicki, Łódź 2016.

Czapski J., *Wspomnienia starobielskie* [w:] J. Czapski, *Na nieludzkiej ziemi*, Warszawa 1990.

Deportacje Polaków i obywateli polskich do Kazachstanu w latach 1936–1941, oprac. D. Panto, Gdańsk 2022.

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1921–1925, 1929–1934.

Herbert Z., *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, wyd. 2, Wrocław 2023.

Katyni. Dokumenty zbrodni, t. 1: *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny, sierpień 1939–marzec 1940*, red. Aleksander Gieysztor *et al.*, oprac. W. Materski *et al.*, Warszawa 1995.

Katyni. Dokumenty zbrodni, t. 2: *Zagłada, marzec–czerwiec 1940*, red. A. Gieysztor *et al.*, oprac. W. Materski *et al.*, Warszawa 1998.

Katyni. Dokumenty zbrodni, t. 3: *Losy ocalałych, lipiec 1940–marzec 1943*, red. i oprac. W. Materski, Warszawa 2001.

Lista starszeństwa oficerów zawodowych, Warszawa 1922.

Lista starszeństwa oficerów zawodowych piechoty. 1 lipiec 1933 r., Warszawa 1933.

Młynarski B., *W niewoli sowieckiej*, Łomianki 2011.

Pamiętniki znalezione w Katyniu, z przedmową J. Zawodnego, wyd. 2 rozszerzone, Paris–Warszawa 1990.

Swianiewicz S., *W cieniu Katynia*, Warszawa 1990.

Tajny Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1937.

Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów, z przedmową gen. Władysława Andersa, Londyn 1982.

Zeznanie Tokariewa, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 3.

Opracowania

Adamska J., *Las Katyński w latach 1940–1943*, Warszawa 2021.

Gałek B., *Starobielski. Obóz jeniecki NKWD wrzesień 1939–maj 1940*, Warszawa 2014.

- Banaszek K., Roman W. K., Sawicki Z., *Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich*, Warszawa 2000.
- Barczyński M., *20 Dywizja Piechoty 1918–1945*, Biała Podlaska 1998.
- Boćkowski D., *Czas nadziei. Obywatele Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR i opieka nad nimi placówek polskich w latach 1940–1943*, Warszawa 1999.
- Charków. *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Ciesielski et al., red. J. Tucholski, Warszawa 2003.
- Ciesielski S., *Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946*, Wrocław 1997.
- Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A., *Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim*, Toruń 2003.
- Fałdowski M., *Zagłada polskich policjantów więzionych w obozie specjalnym NKWD w Ostaszewie*, Szczepiń 2016.
- Gabriel D., *Historia postępowań w sprawie Zbrodni Katyńskiej* [w:] *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010.
- Galicki Z., *Zbrodnie przeciwko jeńcom wojennym w świetle prawa międzynarodowego (ze szczególnym uwzględnieniem jeńców polskich w Związku Sowieckim)* [w:] *Zbrodnia Katyńska. Droga do prawdy*, red. M. Tarczyński, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2.
- Jaczyński S., *Ocaleni od zagłady. Losy oficerów polskich ocalałych z masakry katyńskiej*, Warszawa 2012.
- Janczak B., *Obozy jenieckie w Głazowcu*, „Łąbinowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 39.
- Kalbarczyk S., *Zbrodnia Katyńska po 70 latach: krótki przegląd ustaleń historiografii* [w:] *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010.
- Katyń. *Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. J. Kiński et al., red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000.
- Kisielewski T. A., *Katyń. Zbrodnia i kłamstwo*, Poznań 2008.
- Kowalska E., *Przeżyć, aby wrócić! Polscy zesłańcy lat 1940–1941 w ZSRR i ich losy do roku 1946*, Warszawa 1998.
- Kryska-Karski T., *Materiały do historii Wojska Polskiego*, nr 1, Londyn 1985.
- Kurczab J., *Ofiary dwóch totalitaryzmów. Losy rodzin katyńskich pod okupacją sowiecką i niemiecką*, Warszawa 2020.
- Kuźniar-Plota M., *Śledztwo katyńskie i jego perspektywy* [w:] *Katyń 1940–2020. Zbrodnia – Kłamstwo – Pamięć*, Warszawa 2020, s. 65–81, bezpłatny dodatek do „Biuletynu IPN” 2020, nr 4.
- Lewartowski H., Pochmarski B., Teslar J. A., *Szlakiem bojowym legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2 Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicji i na Bukowinie*, Kraków 1915.

- Łagojda K., *Deportacja ludności polskiej w kwietniu 1940 r. w świetle dyrektyw NKWD i relacji wysiedlonych rodzin. Próba analizy porównawczej*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2015, nr 1.
- Łysakowski P., *Kłamstwo katyńskie*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 5–6.
- Marciniak W. F., *Odzyskać nadzieję, wrócić do Ojczyzny. Związek Patriotów Polskich w południowym Kazachstanie w latach 1944–1946*, Łódź–Białystok 2021.
- Marciniak W. F., *Powroty z Sybiru. Repatriacja obywateli polskich z głębi ZSRR w latach 1945–1947*, Łódź 2014.
- Marciniak W. F., *Związek Patriotów Polskich jako organizator repatriacji obywateli polskich z ZSRR w latach 1945–1946*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 23 (I).
- Marszałek Polski Michał Żymierski, red. B. Kosiorek-Dulian, Warszawa 1986.
- Miednoje. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, oprac. Z. Gajowniczek et al., t. 1–2, Warszawa 2006.
- Miłosz C., *Zniewolony umysł*, Kraków 2004.
- Moczulski L., *Wojna polska 1939*, Warszawa 2009.
- Morawski J., *Ślad kuli*, Warszawa–Londyn 1992.
- Pałka J., Poksiński J., *Michał Żymierski 1890–1989*, Warszawa 2015.
- Paul A., *Katyń. Stalინowska masakra i tryumf prawdy*, tłum. Z. Kunert, Warszawa 2003.
- Persak K., *Ekshumacje katyńskie. Prace archeologiczno-ekshumacyjne w Charkowie, Katyniu i Miednoje w latach 1991–1996 i ich wyniki*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 4.
- Przewoźnik A., Adamska J., *Katyń. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010.
- Skarżyński K., *Katyń*, Paryż 1990.
- Steblik W., *Armia „Kraków”*, Warszawa 1989.
- Sychowicz K., *Bezpieka wobec odradzającej się pamięci Katynia*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 4.
- Wasilewski W., *Kłamstwo katyńskie – narodziny i trwanie [w:] Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010.
- Wieczorkiewicz P. P., *Ostatnie lata Polski Niepodległej. Kampania 1939 roku*, Warszawa 2013.
- Zajac S., *Pokój wam. Ocalić od zapomnienia*, Kraków 1994.

Netografia

- Balicka K., *Zagłada Policji Polskiej*, „Cracovia Leopoldis” 2004, nr 4, <https://www.lwow.com.pl/policja/policja.html>, dostęp 9 III 2024 r.
- <https://dziennikpolski24.pl/skomielnia-biala-tablica-i-salwa-honorowa-dla-obroncow-ojczyzny-zdjecia/ar/c1-15177778>, dostęp 31 X 2024 r.
- <https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/aktualnosci/109559,W-Skomielnnej-Bialej-odslonieto-tablice-pamieci-ofiar-zbrodni-katynskiej.html>, dostęp 31 X 2024 r.
- Kozak J., *Wójcik Wojciech*, <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/biografie/1918-1939/kadra/u-z/wojciech-wojcik/24662,Wojciech-Wojcik.html>, dostęp 7 III 2024 r.
- Masłowski A., *Kartka z kalendarza – 110. rocznica urodzin porucznika Andrzeja Wólczyńskiego – oficera 78. Pułku Piechoty, więźnia obozu NKWD w Kozielsku, zamordowanego w Katyniu w 1940 roku*, <https://skomielnia.info/2021/10/21/kartka-z-kalendarza-110-rocznica-urodzin-porucznika-andrzeja-wolczynskiego-oficera-78-pulku-piechoty-wieznia-obozu-nkwd-w-kozielsku-zamordowanego-w-katyniu-w-1940-roku/>, dostęp 22 X 2024 r.
- Masłowski A., *Kartka z kalendarza (16 VII 1911–16 VII 2021) – 110. rocznica urodzin posterunkowego Policji Państwowej Józefa Łopaty*, <https://skomielnia.info/2021/07/16/kartka-z-kalendarza-16-07-1911-16-07-2021-110-rocznica-urodzin-posterunkowego-policji-panstwowej-jozefa-lopaty-wieznia-obozu-nkwd-w-ostaszkowie-zamordowanego-w-kalininie/>, dostęp 22 X 2024 r.
- Masłowski A., *Na elewacji skomielniańskiego kościoła zamontowano tablicę*, <https://skomielnia.info/2020/05/22/na-elewacji-skomielnianskiego-kosciola-zamontowano-tablice-w-holdzie-obroncom-rzeczypospolitej-polskiej/>, dostęp 31 X 2024 r.
- Ostaszów*, <https://policjapanstwowa.pl/index-198.htm>, dostęp 9 III 2024 r.
- Pązik A., *Policja Państwowa II RP*, <https://www.dws-xip.pl/wojna/2rp/ad8.html>, dostęp 13 I 2016 r.
- Wojciech Wójcik*, <https://wbh.wp.mil.pl/pdfviewer/?f=/c/scans/VM/I.482.49-4012.pdf>, dostęp 7 III 2024 r.
- Wrzesień I., *Zespół Szkół Plastycznych im. Antoniego Kenara w Zakopanem. Historia*, <https://zsp-kenar.pl/szkola/index/17,historia>, dostęp 20 VI 2001 r., obecnie <https://www.gov.pl/web/plastykzakopane/historia-szkoly>, dostęp 9 III 2024 r.

WYKAZ SKRÓTÓW

CAW	Centralne Archiwum Wojskowe
DOK	Dowództwo Okręgu Korpusu
Dz. Pers. MSWojsk	Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych
GUŁag	Głównoje uprawlenije Łagieriej i raboczich posielenij (Główny Zarząd Obozów i Osiedli Pracy)
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
IPMS	Instytut Polski i Muzeum gen. Władysława Sikorskiego w Londynie
KC	Komitet Centralny
KGB	Komitiet gosudarstwiennoj biezopasnosti pri Sowietie Ministrow SSSR (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS)
KOP	Korpus Ochrony Pogranicza
KPRS	Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego
NKWD	Narodnyj komissariat wnutriennich diel SSSR (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRS)
ON	Obrona Narodowa
PCK	Polski Czerwony Krzyż
PKP	Polskie Koleje Państwowe
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa

RKKA	Rabocze-Krestjanskaja Krasnaja Armija (Robotniczo-chłopska Armia Czerwona)
RO	Rocznik Oficerski
RP	Rzeczpospolita Polska
USC	Urząd Stanu Cywilnego
WKP(b)	Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)
ZPP	Związek Patriotów Polskich
ZSRR/ZSRS	Związek Socjalistycznych Republik Radziec- kich / Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich

INDEKS NAZWISK

Adamska Jolanta 15, 18, 24, 57
Ahrens Friedrich 26, 27
Anders Władysław 18, 22, 26, 47,
51, 60

Balicka Krystyna 80
Banaszek Kazimierz 35
Barabasz Stanisław 72
Barczyński Mirosław 51
Bartuś (sędzia) 66
Batko Wojciech 89
Beria Ławrientij 9, 14, 29
Berling Zygmunt 25, 26, 62
Błochin Wasilij 19
Bober Jan 13
Boćkowski Daniel 56
Bone Maria 44
Bortnowska Maria 57
Boruta-Spiechowicz Mieczysław
47
Brojna Mieczysław 46
Buhtz Gerhard 23
Burdenko Nikołaj 26

Chruszczow Nikita 27
Chuderski Piotr Aleksander 44
Churchill Winston 26
Ciesielski Jerzy 19, 30, 47

Ciesielski Stanisław 16, 21, 53, 56
Czapski Józef 12
Czopkiewicz Kazimierz 71
Czopkiewiczowa Ludmiła 71

Dobrodzicki Adam 72
Duda Andrzej 47

Fałdowski Marek 19
Flis Piotr 89
Frad Roman 87
Fulińska Stanisława 71
Fuliński Jan 69, 71

Gajowniczek Zuzanna 19, 30, 83
Gabrel Dariusz 30
Gałek Beata 12
Galicki Zdzisław 12
Galus Rudolf 44
Gieysztor Aleksander 14, 19
Gomułka Władysław 27
Gwiazdonik Tadeusz 64

Halicki Krzysztof 13
Haller Józef 34
Handzel Regina zob. Łopata Re-
gina
Handzel Władysław 48

- Herbert Edward 10
 Herbert Zbigniew 11
 Horitza Karol 44
 Horniak Helena Maria zob. Wójcik Helena Maria
 Hryciuk Grzegorz 16
- Jabłokow Anatolij 19
 Jaczyński Stanisław 13, 15, 26
 Jakubowski Grzegorz 19, 30, 83
 Janczak Bartosz 22
 Jaruzelski Wojciech 29
 Jędrzejowski Aleksander January 44
- Kaczyński Lech 10
 Kalbarczyk Sławomir 26, 27, 30
 Kassur Hugon 24
 Kiński Jan 30, 56
 Kisielew Panufry 22
 Kisielewski Tadeusz A. 24, 26, 27
 Kleeberg Franciszek 51
 Kmiciński Filip 38
 Knowowie (rodzina) 16
 Kołpak Jerzy 88
 Komaniecka-Łyp Monika 8, 10
 Korpál Józef 31
 Kowalczykowie 71
 Kowska Ewa 16, 56
 Kozak Jacek 31, 34, 36-38, 40, 42, 44, 46, 48
 Kriwoziercow Iwan 22
 Kromer Aleksander 71
 Kryska-Karski Tadeusz 39
 Kunert Andrzej K. 18, 30
 Kurczab Joanna 21, 56
 Kuźniar-Plota Małgorzata 30
- Lech Czesław 53
- Lewartowski Henryk 32
 Lisiecki Mieczysław 22
- Łągojda Krzysztof 21
 Łopata Feliks 69, 71
 Łopata Franciszek 22, 70, 71
 Łopata Józef 69, 72-79, 80-88, 90
 Łopata Regina 69, 80
 Łopata Władysław 80
 Łopatowie Aniela i Franciszek 16
 Łysakowski Piotr 27, 29
- Maczek Stanisław 41
 Majski Iwan 51
 Małejosik Roman 46
 Maniecka Franciszka 31
 Maniecki Tomasz 31
 Marciniak Wojciech F. 62, 64
 Masłowska Rozalia 18
 Masłowski Andrzej 9, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 49, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 89
 Materski Wojciech 14, 21, 22, 53
 Mierkułow Wsiewołod 29
 Mikołajczak Małgorzata 11
 Miller Juliusz 38
 Miłosz Czesław 60
 Młynarski Bronisław 12
 Moczulski Leszek 51
 Morawski Jerzy 19
 Mrugacz Maria zob. Wólczyńska Maria
 Mrugacz Julia 61, 64
 Mrugacz Teodor 57, 58, 61, 63
 Mrugacz Wanda 49, 52
 Musiał Filip 89

- Nawara Krzysztof 90
 Niedzielak Stefan 29
 Niedużak Dawid 37
- Orsós Ferenc 24
 Ostrowski Stanisław 47
- Pabian Jan 69
 Paczkowski Andrzej 21, 53,
 Pałka Jarosław 35
 Panto Dmitryj 56
 Paul Allen 18
 Pawluś Ryszard 88, 89
 Pązik Adam 78
 Persak Krzysztof 29, 83
 Piłsudski Józef 71
 Pochmarski Bolesław 32
 Poksiński Jerzy 35
 Porębska Katarzyna 31
 Przewoźnik Andrzej 15, 24, 57
 Putin Władimir 29
- Rojkiewicz Ludwik 24
 Roman Wanda Krystyna 35
 Rückemann-Orlik Wilhelm 51
- Samsonowska Krystyna 18, 20, 23
 Sawicki Zdzisław 35
 Sikorski Władysław 26, 29, 57
 Siwcoń Łucja zob. Wólczyńska
 Łucja
 Skarżyński Kazimierz 24
 Skibiński Franciszek 39
 Snitko-Rzeszut Janina 30, 66
 Sobczak Halina 69, 70, 72–89
 Srebrakowski Aleksander 16
 Stanek Aleksander 31
 Starosiek Edward 39
 Steblik Władysław 41
- Swianiewicz Stanisław 12
 Szelepin Aleksandr 27
 Szkopiak Emilia 44, 47
 Szkopiak Piotr 48
 Szkotnicki Tadeusz Jan 44
 Szubert Eustachy 64
- Tarczyński Marek 12
 Teslar Józef Andrzej 32
 Tucholski Jędrzej 19, 30, 47
- Walejak Antoni 46
 Wasilewska Wanda 25, 60
 Wasilewski Witold 26
 Wasilewski-Kruk Andrzej 88
 Węglarzowie (rodzina) 16
 Wieczorkiewicz Paweł Piotr 51
 Wodzinowski Jerzy 24
 Wodziński Marian 24
 Wójcik Helena Maria 38
 Wójcik Wojciech Stanisław 7, 31–
 45, 47–48
 Wólczyńska Halina 59, 61–67, 89
 Wólczyńska Łucja 49
 Wólczyńska Maria 21, 50, 52, 53,
 56–58, 62, 64–66
 Wulczyńska Maria zob. Wólczyń-
 ska Maria
 Wólczyński Andrzej 7, 21, 49, 50,
 52, 53, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65,
 66, 89
 Wólczyński Andrzej Teodor 49
 Wólczyński Antoni 49
 Wrzesień Ireneusz 76
 Zajęc Stanisław 36
 Zawadzka Maria 16, 22, 69, 71
- Żeligowski Lucjan 35
 Żymierski Michał 34, 35

SPIS FOTOGRAFII

Katyń–Charków–Miednoje 1940

- Fot. 1. Ciało oficera Wojska Polskiego wydobyte z katyńskiego dołu śmierci w trakcie ekshumacji w 1943 r. Archiwum IPN
- Fot. 2. Masowy grób polskich oficerów, ofiar NKWD, otwarty w trakcie ekshumacji w 1943 r. Archiwum IPN
- Fot. 3. Niemiecki plakat propagandowy przedstawiający mordowanie polskich jeńców w Lesie Katyńskim. Archiwum IPN
- Fot. 4. Płyty nagrobne w Lesie Katyńskim na Polskim Cmentarzu Wojennym. Zbiory Krystyny Samsonowskiej
- Fot. 5. Polski Cmentarz Wojenny w Charkowie-Piatichatkach. Zbiory Krystyny Samsonowskiej
- Fot. 6. Polski Cmentarz Wojenny w Miednoje. Zbiory Krystyny Samsonowskiej
- Fot. 7. Pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie, odsłonięty 17 września 1995 r. Domena publiczna
- Fot. 8. Matka Boska Katyńska. Domena publiczna

Wojciech Stanisław Wójcik – legionista i podpułkownik Korpusu Ochrony Pogranicza

- Fot. 9. Podpułkownik Wojciech Stanisław Wójcik (1897–1940), dowódca 1. pułku piechoty KOP. Centralne Archiwum Wojskowe
- Fot. 10. Współczesny portret (w ołówku) rodziny ppłk. Wójcika, autorstwa Dawida Niedużaka. Zbiory Jacka Kozaka

- Fot. 11. Rozkaz nadania ppłk. Wojciechowi Wójcikowi brązowego medalu Za Długoletnią Służbę 23 maja 1938 r. Muzeum Polskich Formacji Granicznych imienia mjr. Władysława Raginisa
- Fot. 12. Informacja o przybyciu ppłk. Wojciecha Wójcika do Korpusu Ochrony Pogranicza „Stołpce” (26 marca 1937 r. został mianowany dowódcą batalionu). Rozkaz dzienny batalionu KOP „Stołpce”, 20 kwietnia 1937 r. (pierwsza strona). Muzeum Polskich Formacji Granicznych imienia mjr. Władysława Raginisa
- Fot. 13. Informacja o przybyciu ppłk. Wojciecha Wójcika do Korpusu Ochrony Pogranicza „Stołpce”. Rozkaz dzienny batalionu KOP „Stołpce”, 20 kwietnia 1937 r. (druga strona). Muzeum Polskich Formacji Granicznych imienia mjr. Władysława Raginisa
- Fot. 14. Patrol wojskowy Korpusu Ochrony Pogranicza w 1938 r. Zbiory Władysława Handzla (żołnierza KOP na granicy południowo-wschodniej)
- Fot. 15. Zuchy kopowskie na zasadzce: st. strz. Mieczysław Brojna, st. strz. Antoni Walejak, st. strz. Roman Małejosik. Zbiory Władysława Handzla
- Fot. 16. Strażnica KOP Siekierzycice Południe 1939 r. Zbiory Władysława Handzla
- Fot. 17. KOP Kociubińczyki 1939 r. 1. kompania graniczna baonu Kopyczyńce, Brygada Podole: Władysław Handzel (leży trzeci z prawej w pierwszym rzędzie) i koledzy. Zbiory Władysława Handzla

Porucznik Andrzej Wólczyński i losy jego rodziny na zesłaniu w Kazachstanie

- Fot. 18. Porucznik Andrzej Wólczyński (1911–1940). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich
- Fot. 19. Ślub Marii Mrugacz i Andrzeja Wólczyńskiego, 16 sierpnia 1938 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich
- Fot. 20. Lista wywózkowa NKWD nr 384 do Katynia, 2 kwietnia 1940 r. (pierwsza strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich
- Fot. 21. Lista wywózkowa NKWD nr 384 do Katynia, 2 kwietnia 1940 r., poz. 13 (druga strona) Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich
- Fot. 22. Kartka z ZSRS wysłana przez Marię Wólczyńską do ojca, Teodora Mrugacza, 14 czerwca 1940 r. (pierwsza strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 23. Kartka z ZSRS wysłana przez Marię Wólczyńską do ojca, Teodora Mrugacza, 14 czerwca 1940 r. (druga strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 24. Kartka PCK z informacją o Andrzeju Wólczyńskim, 21 stycznia 1941 r. (pierwsza strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 25. Kartka PCK z informacją o Andrzeju Wólczyńskim, 21 stycznia 1941 r. (druga strona). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 26. Pismo Teodora Mrugacza i Julii Mrugacz do Ambasady Polskiej w Moskwie, 1945 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 27. Pismo przewodniczącego Rejonowego Zarządu ZPP do Marii Wólczyńskiej, 12 marca 1946 r. Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Fot. 28. Maria Wólczyńska z domu Mrugacz (1912–2002). Zbiory Andrzeja (syna) i Haliny Wólczyńskich

Józef Łopata – posterunkowy Policji Państwowej

Fot. 29. Świadectwo ukończenia szkoły powszechnej przez Józefa Łopatę w roku szkolnym 1923/1924. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 30. Józef Łopata z siostrzeńcami we Franklinowie, 17 czerwca 1928 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 31. Szkoła Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 32. Uczniowie Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem (1929–1933), wśród nich Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 33. Arkusz ocen Józefa Łopaty w roku szkolnym 1931/1932 w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 34. Józef Łopata wśród przyjaciół przed pomnikiem Sabały w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 35. Warsztaty w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem (zaznaczony Józef Łopata), 5 sierpnia 1930 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 36. Józef Łopata w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 37. Pogrzeb Karola Stryjeńskiego w Zakopanem, 29 kwietnia 1933 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 38. Absolwenci Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, 9 czerwca 1933 r. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 39. Kapral Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak

Fot. 40. Żołnierze 12. pułku piechoty w Wadowicach, w którym kpr. Józef Łopata odbywał służbę wojskową. Zbiory Haliny Sobczak

- Fot. 41. Strzelec Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 42. Ćwiczenia rezerwy 12. pułku piechoty w Wadowicach, wrzesień 1936 r. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 43. Ćwiczenia rezerwy 12. pułku piechoty w Wadowicach, wrzesień 1936 r. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 44. Posterunkowy Policji Państwowej Józef Łopata. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 45. Centralna Szkoła Policji Państwowej w Mostach Wielkich – odprawa wart z udziałem posterunkowego Józefa Łopaty, 7 marca 1938 r. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 46. Centralna Szkoła Policji Państwowej w Mostach Wielkich – posterunkowy Józef Łopata w otoczeniu kolegów przy budce wartowniczej. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 47. Posterunkowy Józef Łopata z Romanem Fradem w Centralnej Szkole Policji Państwowej w Mostach Wielkich, 20 marca 1938 r. Zbiory Haliny Sobczak
- Fot. 48. Józef Łopata ze znajomymi w Krasnymstawie, 1 maja 1939 r. Zbiory Haliny Sobczak

NOTA EDYTORSKA

Artykuły Andrzeja Masłowskiego zamieszczone w broszurze były pierwotnie publikowane na stronie internetowej <https://skomielna-info.wordpress.com>

1. A. Masłowski, *Opowieść 10: Katyń 1940*, https://tiny.pl/kpzf_lzy, dostęp 22 X 2024 r.
2. A. Masłowski, *Opowieść 1: Andrzej Wólczyński – opowieść o żołnierzu*, <https://tiny.pl/m38xj6vb>, dostęp 22 X 2024 r.
3. A. Masłowski, *Wśród tysięcy Polaków zamordowanych przez Sowietów w roku 1940 jest także nasz rodak – posterunkowy Policji Państwowej Józef Łopata*, <https://tiny.pl/5yvtn66k>, dostęp 22 X 2024 r.

INFORMACJE O AUTORACH

Monika Komaniecka-Łyp – historyczka, doktor nauk humanistycznych, pracownica Oddziałowego Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie. Zajmuje się historią najnowszej Polski, w tym dziejami komunistycznego aparatu bezpieczeństwa PRL oraz Zbrodnią Katyńską. Autorka wielu artykułów naukowych i popularnonaukowych z historii najnowszej.

Jacek Kozak – podpułkownik, komendant Placówki Straży Granicznej w Lubyczy Królewskiej.

Andrzej Masłowski – miłośnik historii, emerytowany funkcjonariusz Straży Granicznej, radny i działacz społeczny w Skomielnej Białej.

www.krakow.ipn.gov.pl
www.facebook.com/IPNKrakow
ISBN 978-83-973976-4-4